

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

✓ *Кому потрібна зміна Конституції України*

✓ *Вибори в гібридних умовах:
уроки Молдови та Румунії для України*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

✓ *Правосуддя, яке привчили до мовчання:
чому досвід Румунії може стати
попередженням для України*

№ 12 грудень 2025

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 12 (139) 2025

(01 грудня -31 грудня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuvip.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	4
--------------------------------------	---

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....	11
---	----

СУСПІЛЬНА ДУМКА

<i>А. Курков, KyivPost: ПОГЛЯД: Кому потрібна зміна Конституції України? .</i>	13
<i>І. Корженкова, Українська правда: Між законом і ракетами: що насправді стоїть за дискусією про вибори в Україні.....</i>	15
<i>М. Безкоровайна, Лівий Берег: Вибори в гібридних умовах: уроки Молдови та Румунії для України</i>	17
<i>В. Крейденкова, А. Козлов, Українська правда: Відповідальний за фінанси судової влади: чи зробить Вища рада правосуддя хибний вибір?</i>	18
<i>О. Гамський, Закон і Бізнес: Чому ГРД перетворилась на закритий клуб і як цьому протидіяти?</i>	22
<i>Т. Лученко, Судово-юридична газета: Скільки коштів отримає судова система в наступному році та на скільки мільярдів вона недофінансована.....</i>	24
<i>С. Шкляр, Дзеркало тижня: ДСА: судовий завгосп, який загрожує вступу до ЄС.....</i>	26
<i>В. Шулик, Громадський простір: Посилення місцевої демократії через децентралізацію та участь громадян: результати співпраці громад з VNG International.....</i>	30

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	33
---	----

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

<i>Слободянюк П. Досконалість «швейцарського механізму» в українських реаліях правосуддя: кадровий аспект</i>	37
<i>Гладишева Х. Правосуддя, яке привчили до мовчання: чому досвід Румунії може стати попередженням для України.....</i>	40

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	41
--	----

З Різдвом Христовим та Новим роком!

Нехай ці світлі свята принесуть у ваші домівки мир, спокій, злагоду та тепло, а в серця – радість, віру й надію, щоб 2026-й рік став роком перемог, достатку, нових можливостей, міцного здоров'я та здійснення найсміливіших мрій.

Нехай Різдвяна зірка вкаже шлях до здійснення всіх мрій, а Новий рік принесе лише добрі новини та приємні зміни!

З повагою, НБУВ НЮБ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

У Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України №14321 «Про внесення змін до Закону України “Про Конституційний Суд України” щодо удосконалення законодавчого врегулювання окремих положень функціонування Конституційного Суду України та встановлення дисциплінарної відповідальності суддів Конституційного Суду України».

Законопроєкт спрямований на комплексне вдосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України з метою підвищення його ефективності, прозорості та інституційної спроможності. Він передбачає запровадження чіткого та прозорого механізму дисциплінарної відповідальності суддів, одночасно забезпечуючи гарантії їхньої незалежності.

Документ чітко визначає перелік дисциплінарних проступків судді Конституційного Суду. До них віднесено істотні дисциплінарні порушення, грубе або систематичне нехтування службовими обов'язками, недоброчесну поведінку, порушення присяги, втручання в діяльність інших суддів, розголошення державної чи іншої охоронюваної законом таємниці, незаконне використання закритої інформації, неповідомлення про конфлікт інтересів або участь у розгляді справ за його наявності, порушення правил щодо подарунків, прояв неповаги до учасників провадження чи колег, а також зловживання повноваженнями Голови або заступника Голови Суду. Водночас прямо закріплюється, що дії судді, вчинені до набуття ним повноважень, не можуть бути підставою для дисциплінарної відповідальності.

Законопроєкт посилює вимоги до етичної поведінки суддів і врегулювання конфлікту інтересів. Конституційний Суд має затвердити Правила етики судді, а неподання самовідводу за наявності конфлікту інтересів прямо визнається дисциплінарним проступком. Водночас передбачається можливість залишення без розгляду систематичних необґрунтованих заяв про відвід, щоб запобігти зловживанню процесуальними правами.

Основні положення законопроєкту:

Уточнюється порядок проведення відкритих і закритих пленарних засідань, передбачено можливість здійснення фото-, відео– та аудіо фіксації відкритих засідань без додаткового дозволу Суду.

Присутні на пленарному засіданні, представники засобів масової інформації під час відкритої частини засідання можуть проводити в залі засідань Суду фотозйомку, відео– та аудіозапис за допомогою портативних відео– та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу Суду, але з урахуванням обмежень, встановлених внутрішніми актами Суду.

Гарантується доступ до матеріалів справи, включно з оригіналами судових рішень та іншими процесуальними документами; право ініціювати об'єднання або роз'єднання проваджень; участь у відкритих засіданнях; можливість подання клопотань в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису.

Законопроєкт визначає перелік дисциплінарних проступків, строки притягнення до дисциплінарної відповідальності, процедури розгляду дисциплінарних справ, види стягнень та гарантії прав суддів під час дисциплінарного провадження.

Суддю Конституційного Суду може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за низку проступків, які прямо визначені законодавством. Серед них:

- вчинення істотного дисциплінарного проступку;
- грубе або систематичне нехтування обов'язками, що суперечить статусу судді та демонструє його невідповідність займаній посаді;
- недоброчесна поведінка;
- порушення присяги щодо незалежності або втручання у роботу іншого судді;
- розголошення службової таємниці, у тому числі інформації, що стала відомою під час розгляду справи на закритому засіданні;
- неповідомлення про реальний конфлікт інтересів або участь у прийнятті рішень у таких умовах;

- порушення встановлених законом обмежень щодо отримання подарунків;

- прояв неповаги до колег, учасників та залучених осіб конституційного провадження;

- порушення правил відводу чи самовідводу;

- використання повноважень Голови або заступника Голови для перешкоджання дисциплінарному провадженню;

- неналежне виконання обов'язків Голови чи заступника Голови Суду.

При цьому дії або бездіяльність, які мали місце до набуття повноважень суддею, не є дисциплінарним проступком. Водночас притягнення до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості кримінальної чи іншої юридичної відповідальності, і навпаки.

Уточнюються процедури відводу і самовідводу, а також врегульовуються питання конфлікту інтересів.

У разі наявності у Судді Конституційного Суду реального чи потенційного конфлікту інтересів або настання обставин, що є підставою для відводу Судді відповідно до частини четвертої цієї статті, він зобов'язаний письмово або під час засідання Суду усно поінформувати про це Суд та заявити самовідвід не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався чи повинен був дізнатися про такі обставини, але не пізніше винесення на голосування постановлення ухвали, ухвалення рішення, надання висновку у справі. Незаявлення Суддею самовідводу у разі встановлення наявності у нього реального чи потенційного конфлікту інтересів або настання обставин, що є підставою для відводу Судді відповідно до частини четвертої цього Закону, про які Суддя дізнався або повинен був дізнатися, є дисциплінарним проступком Судді.

Зокрема серед змін пропонується урегулювання відводу судді.

Суддя Конституційного Суду не може брати участі у підготовці, розгляді та ухваленні рішень, наданні висновків або виконанні інших повноважень у справах, щодо яких у нього виник реальний або потенційний конфлікт інтересів.

У разі наявності такого конфлікту суддя зобов'язаний письмово або усно під час

засідання повідомити Суд та заявити самовідвід не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався або мав дізнатися про обставини, що створюють конфлікт, але не пізніше винесення рішення на голосування. Незаявлення самовідводу в таких випадках є дисциплінарним проступком.

Відвід судді може заявити також будь-який учасник конституційного провадження або інший суддя, що бере участь у розгляді справи.

Суддя підлягає відводу або самовідводу у разі:

- близькості до учасника або залученого учасника справи;

- безпосередньої або опосередкованої зацікавленості у результаті розгляду справи;

- порушення порядку визначення судді для розгляду справи;

- участі у справі до призначення на посаду;

- інших обставин, що ставлять під сумнів його об'єктивність та неупередженість.

Заяви про відвід або самовідвід розглядаються Судом з винесенням мотивованої ухвали, де оцінюються підстави заявленого відводу, відповідно до Регламенту Конституційного Суду.

Відповідно до законодавчих змін, інтереси органів державної влади у Конституційному Суді України представляють уповноважені представники. Президент України діє через Представника Президента України у Конституційному Суді, Верховна Рада України – через Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді, який обов'язково є народним депутатом і може клопотати перед Головою Верховної Ради про залучення до конституційного провадження інших народних депутатів, а Кабінет Міністрів України – через Постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді. Такий механізм гарантує офіційне та формалізоване представництво ключових органів влади під час розгляду справ у Конституційному Суді.

Значні зміни вносяться й до організації внутрішньої роботи Суду. Визначається коло питань, які можуть розглядатися виключно на спеціальних пленарних засіданнях, зокрема

обрання Голови Конституційного Суду та його заступника, складення присяги новими судьями, ухвалення дисциплінарних рішень, затвердження Регламенту, персонального складу сенатів і колегій.

Обрання Голови Суду та заступника Голови Суду здійснюється на спеціальних засіданнях.

До компетенції спеціального пленарного засідання також належить:

- складання присяги новопризначеними судьями; ухвалення рішень про затримання або арешт судді;

- попередження судді про порушення вимог щодо несумісності;

- звільнення судді або накладення на нього дисциплінарного стягнення; ухвалення Регламенту;

- затвердження складу сенатів; створення колегій та затвердження їх складу.

Спеціальне пленарне засідання є повноважним, якщо на ньому присутні щонайменше 12 суддів Конституційного Суду, які набули повноважень відповідно до цього Закону, за винятком випадків проведення спеціального пленарного засідання, на якому новопризначені судді Конституційного Суду складають присягу. Рішення спеціального пленарного засідання ухвалюється більшістю суддів Конституційного Суду, які беруть участь у засіданні, крім випадків, передбачених цим Законом, у формі постанови.

Необхідність прийняття законопроекту

Як зазначено у пояснювальній записці, чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року №2136-VIII потребує комплексного вдосконалення. Практика його застосування виявила необхідність законодавчого регулювання дисциплінарної відповідальності суддів, процедур відводу та самовідводу, а також забезпечення більшої відкритості діяльності Суду і процесуальних прав учасників провадження.

Додатковим аргументом є стратегічний документ «Дорожня карта з питань верховенства права», який визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС. Серед ключових завдань –

забезпечення доступу до конституційного правосуддя та зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду України (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/349277-v-ukraine-usilyat-otvetstvennost-sudey-konstitutsionnogo-sudachto-predlagaet-proekt-zakona-14321>)). – 2025. – 27.12).

На сайті Верховної Ради зареєстрували законопроект №14318 про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» та зміною адміністративно-територіального устрою країни. Документ передбачає оновлення законодавства та усунення застарілих адміністративних категорій, щоб привести норми законів у відповідність до сучасної системи територіальних громад.

Автори законопроекту зазначають, що 2020 році Кабінет Міністрів визначив адміністративні центри та затвердив території 1 469 територіальних громад, а 25 жовтня 2020 року відбулися перші місцеві вибори в новоутворених громадах. Водночас у низці законів зберігаються норми, які обмежують повноваження органів місцевого самоврядування лише межами населених пунктів, що суперечить чинному законодавству.

Втім, чинне законодавство досі містить застарілу термінологію – зокрема поняття міст обласного чи районного значення, селищ міського типу, сільрад і «території ради», що не відповідає новим правовим підходам та може спричинити колізії у правозастосуванні. У зв'язку з цим законопроектом пропонується внести зміни до 6 кодексів і 64 законів України, привівши їх у відповідність до актуального законодавства у сфері місцевого самоврядування.

Насамперед пропонується юридично вилучити з законодавства застарілі категорії адміністративно-територіальних одиниць, зокрема міста обласного та районного значення, селища міського типу, а також численні згадки про об'єднані територіальні громади як

окремий тип суб'єкта. У всіх базових законах такі поняття замінюються єдиним підходом – територіальна громада.

У законах уточнюється, що більшість управлінських, земельних, містобудівних, соціальних і контрольних функцій здійснюються в межах території територіальної громади або відповідного району, а не «території ради» у старому розумінні.

Це стосується питань землекористування, містобудівної документації, соціальних послуг, освіти, культури, охорони здоров'я, архівної справи та трудового контролю в комунальних установах.

Зокрема, уточнюється порядок погодження проєктів землеустрою щодо встановлення або зміни меж адміністративно-територіальних одиниць – такі проєкти погоджуються сільськими, селищними, міськими радами територіальних громад, за рахунок територій яких планується розширення меж, а також відповідними районними радами та районними державними адміністраціями. Із Земельного кодексу пропонується виключити окремі норми, які більше не відповідають чинній системі адміністративно-територіального устрою.

Передбачається, що межі округів формуються з урахуванням меж територіальних громад і районів, при цьому забороняється включення до одного округу частин територій різних громад або різних районів. Також конкретизується порядок утворення округів у містах із районним поділом та порядок формування округів для виборів депутатів районних рад і Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Зокрема, у низці законів замінюються посилання на бюджети міст обласного значення, районні бюджети та бюджети об'єднаних територіальних громад на бюджети територіальних громад, районні та обласні бюджети відповідно до нового поділу.

Також уточнюється повноваження територіальних громад щодо надання соціальних послуг, забезпечення пільг окремим категоріям працівників у сільській місцевості, фінансування закладів освіти, культури й охорони здоров'я, а також щодо управління відповідними комунальними установами.

У пояснювальній записці йдеться, що метою документа визначено приведення положень законів України у відповідність до Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» та врахування у чинному законодавстві змін адміністративно-територіального устрою, що відбулися у 2020 році (*Судово-юрідична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/349207-v-ukraine-predlagayut-obnovit-zakony-i-ubrat-ustarevshie-administrativnye-edinitsy>). – 2025. – 27.12).

16-17 грудня 2025 року відбувся круглий стіл „Публічний інтерес як підстава для здійснення конституційного контролю“ між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Латвійської Республіки.

У заході взяли участь судді Конституційного Суду України Олег Первомайський (глава делегації), Олександр Водянніков, Віктор Городовенко, Віктор Кичун, Алла Олійник, Василь Лемак, Галина Юровська, Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Ірена Куцина, заступник Голови Суду Аніта Родіня, судді Суду Яутріте Брієде, Юріс Юрісс, Мартіньш Мітс, Вероніка Крумня, керівниця проєкту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що його впроваджують у межах третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради належного врядування“, Сюзанна Мнацаканян, представники Ради Європи, експерти.

Основними доповідачами від Конституційного Суду України виступили судді Алла Олійник та Олександр Водянніков. Під час дискусій учасники зосередилися на питаннях публічного та приватного інтересів у конституційному праві, особливостях порушення провадження та здійснення конституційного контролю, а також практичних аспектах захисту конституційних прав і свобод людини. Окрему увагу було приділено роботі органу конституційної юстиції в Україні в умовах воєнного стану та впровадженню європейських стандартів у його діяльності.

Судді Конституційного Суду України взяли участь у зустрічі з Президентом Латвійської

Республіки Едгарсом Рінкевичем, під час якої було обговорено питання інтеграції української правової системи до спільного європейського правового простору та роль конституційної юстиції у забезпеченні верховенства права та зміцнення демократії.

Також було проведено 4-те засідання Технічного комітету Проєкту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що його впроваджують у межах третьої фази спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради належного врядування“, під час якого відбулося обговорення досягнутих результатів, стратегічних потреб розвитку Конституційного Суду України та напрямів подальшої співпраці.

З нагоди 29-ї річниці Конституційного Суду Латвійської Республіки відбулися церемоніальні заходи. Конституційний Суд України було відзначено Почесною грамотою за вагомий внесок у зміцнення демократії та верховенства права, розвиток судового діалогу й захист конституційних цінностей, а також за самовіддане служіння своїй державі та народові (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-kontrol-za-dotrymannyamy-pravlyudyny-konstytuciyni-sudy-ukrayiny-ta-latviyi>). – 2025. – 23.12).*

1 грудня 2025 року у Конституційному Суді України відбулася зустріч з представниками Венеційської комісії Ради Європи, у якій взяли участь виконавач обов’язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин і судді Конституційного Суду України Юрій Барабаш, Олександр Водянніков, Віктор Городовенко, Віктор Кичун та Василь Лемак, Віце-президентка Венеційської комісії Марта Картабіа, експерт та колишній член Комісії Паоло Кароцца, радник з юридичних питань і контактна особа Секретаріату Венеційської комісії Вахе Демірчян. Захід організований у межах підготовки термінового висновку Венеційської комісії щодо законопроєктів, спрямованих на вдосконалення процедури конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України.

Під час обговорення сторони зосередилися на ключових положеннях законопроєктів, що стосуються організації та проведення конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України. Представники Венеційської комісії окреслили підходи, які враховуються при формуванні термінового висновку, зокрема щодо вимог до прозорості, незалежності та доброчесності конкурсних процедур.

Українська сторона поінформувала про ключові аспекти чинного законодавства, особливості функціонування Суду та наголосила на тому, що модернізація конкурсних процедур є важливою передумовою забезпечення об’єктивності та незалежності процесу відбору суддів.

Судді Конституційного Суду України підкреслили необхідність конструктивного та постійного професійного діалогу з Венеційською комісією, відзначивши, що експертна підтримка європейських інституцій є важливим чинником у забезпеченні прозорих, обґрунтованих і ефективних процедур добору суддів Конституційного Суду України. Вони наголосили, що таке співробітництво сприяє впровадженню високих стандартів у сфері конституційного правосуддя та зміцненню довіри до процесу формування складу Суду (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/u-sudi-vidbulasya-zustrich-iz-predstavnykamy-veneciyskoyi-komisiyi>). – 2025. – 1.12).*

Конституційний Суд України Постановою № 39-п/2025 від 11 грудня 2025 року затвердив персональний склад Науково-консультативної ради Конституційного Суду України.

Науково-консультативна рада (НКР) є консультативно-дорадчим органом, який діє при Конституційному Суді України (далі – Суд). Членами НКР можуть бути судді Суду у відставці та фахівці, які мають науковий ступінь доктора наук або доктора філософії (кандидата наук). Оновлення персонального складу НКР відбувається один раз на три роки та затверджується постановою Суду.

НКР здійснює підготовку наукових висновків за зверненнями суддів Суду та із

власної ініціативи його членів. Висновки готуються, зокрема, щодо питань, порушених у конституційних поданнях, конституційних зверненнях та конституційних скаргах.

Ознайомитися з персональним складом НКР Суду можна за посиланням: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/39_p_2025.pdf (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/zatverdzheno-personalnyy-sklad-naukovo-konsultativnoyi-rady-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>)). – 2025. – 15.12).

12 грудня 2025 року в Києві відбувся IV Маріупольський конституційний форум „Україна – Європа – Світ: конституційні діалоги у добу глобальних викликів“, який став масштабним професійним майданчиком, що об'єднав суддів Конституційного Суду України, представників органів державної влади, міжнародних організацій та академічної спільноти.

Відкриваючи Форум, суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко наголосив, що захід відбувається в умовах триваючої, нічим не виправданої збройної агресії російської федерації проти незалежності та суверенітету нашої держави. Він підкреслив, що Маріупольський форум став сталою інтелектуальною традицією та однією з ключових фахових платформ осмислення конституційних викликів, формування візій повоєнного розвитку держави й утвердження цінностей верховенства права, людської гідності та демократичної стійкості. Суддя також акцентував, що, Маріуполь став символом українського спротиву та незламності, а тимчасово окуповані міста – Маріуполь, Мелітополь, Донецьк, Луганськ – залишаються невід'ємною частиною України.

Від імені виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександра Петришина Віктор Городовенко зачитав звернення до учасників Форуму.

Учасників також привітали спеціальний представник Головування та Координатор проєктів ОБСЄ в Україні Посол Петер Мареш, заступниця Голови Офісу Ради Європи в

Україні Хільде Хауг, Урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко, заступник Міністра у справах ветеранів України Фархад Фархадов та Голова Федерації грецьких товариств України Степан Махсма.

У своїх зверненнях промовці підкреслили, що відкритий і професійний діалог між національними інституціями, міжнародними партнерами та науковою спільнотою є ключовим чинником зміцнення демократичної стійкості держави. Було наголошено, що в умовах триваючої агресії проти України роль Конституційного Суду України як гаранта верховенства права, захисту конституційних прав і свобод людини, а також забезпечення інституційної стабільності набуває особливої ваги. Водночас акцентовано на незмінній підтримці України з боку міжнародної спільноти та готовності й надалі сприяти посиленню незалежності й ефективності органу конституційної юстиції шляхом обміну досвідом, напрацювання практичних рекомендацій і впровадження кращих європейських стандартів з метою зміцнення суспільної довіри та забезпечення сталого демократичного розвитку.

У рамках першої пленарної сесії „Конституційна стійкість під час війни: окуповані території, прифронтові громади та виклики державності“ учасники обговорили ключові аспекти функціонування державних інституцій в умовах збройної агресії, питання захисту прав громадян на тимчасово окупованих територіях, а також механізми забезпечення правопорядку та належного врядування у прифронтових регіонах. Доповідачі звернули увагу на проблеми, що постають перед органами влади на місцях, необхідність ефективної координації державних рішень, а також потребу збереження балансу між вимогами національної безпеки та конституційними гарантіями прав і свобод людини. Окремо було наголошено на ролі Конституційного Суду України у формуванні правових стандартів, здатних зміцнити державність та забезпечити стійкість демократичних інституцій навіть у воєнний час.

У дискусії взяли участь судді Конституційного Суду України Василь Лемак

та Олег Первомайський, заступниця голови Луганської обласної державної адміністрації Катерина Безгинська, завідувачка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Тетяна Курман.

Під час другої пленарної сесії „Деокупація і відбудова: конституційні рамки повоєнного устрою та відновлення“, модератором якої виступила суддя Конституційного Суду України Галина Юровська, було зосереджено увагу на конституційних засадах повоєнного устрою, міжнародних гарантіях суверенітету та перспективах демократичного оновлення України. Експерти Ради Європи та українські науковці наголосили на важливості узгодження внутрішніх реформ із міжнародними стандартами та визначили ключові орієнтири конституційної модернізації. Обговорення також стосувалося співвідношення юридичного та популістського підходів до конституціоналізму, а також доцільності нової конституційної реформи в Україні перед вступом до ЄС.

Своїми міркуваннями поділились експертка Ради Європи, завідувачка кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ольга Лотюк, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету Михайло Савчин, радниця-уповноважена Президента України з питань безбар'єрності Тетяна Ломакіна, завідувачка кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Оксана Щербанюк, завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська.

У рамках роботи Форуму також працювали три спеціальні секції, присвячені гендерній рівності, європейській інтеграції та майбутньому конституційного права. Модераторами виступили суддя Конституційного Суду України Олександр Водянніков, заступниця директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, керівник центру

правових досліджень гендерної політики при Інституті Наталія Оніщенко, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету Михайло Савчин.

Експертами було проаналізовано сучасні виклики забезпечення рівних прав у секторі безпеки та оборони, проблематику адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС, конституційну узгодженість реформ, соціальні права в умовах війни та шляхи модернізації правових механізмів демократичного врядування.

Підсумкову сесію Форуму модерував керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний. Він подякував працівникам Секретаріату Суду та наголосив, що зусилля кожного та спільна злагоджена робота дозволили забезпечити проведення заходу на професійному рівні.

За результатами Форуму було представлено рекомендації та висновки, які окреслюють подальші напрями розвитку українського конституціоналізму. Серед ключових ідей – необхідність стійкості державних інституцій у воєнний час, пріоритетність прав людини у процесах відбудови, прозорість та інклюзивність реформ, а також поглиблення співпраці з міжнародними партнерами. Особливо відзначено важливість залучення нового покоління правників, здатного формувати сучасну правову культуру та підтримувати демократичну трансформацію держави (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-dialogy-u-dobu-globalnyh-vyklykiv-vidbuvsya-iv-mariupolskyu-forum>). – 2025. – 12.12).

Конкурс на дві вакантні посади суддів Конституційного Суду України за квотою з'їзду суддів опинився на межі зриву: Дорадча група експертів визначила, що більшість кандидатів не відповідають критерію високих моральних якостей, залишивши в процедурі лише двох учасників (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/349119-konkurs-na-dolzhnost-sudi-ksu-sorvalsya-iz-za-nesootvetstviya-bolshinstva-kandidatov>). – 2025. – 28.12).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Велика палата Конституційного Суду України 11 грудня 2025 року розглянула справу за конституційним поданням Верховного Суду про конституційність частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України (далі – Кодекс) та ухвалила Рішення № 1-р/2025.

Суддя-доповідач у справі – Галина Юровська.

Згідно з частиною першою статті 233 Кодексу „працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті“.

Автор клопотання стверджував, що законодавець, „обмеживши право працівника на звернення до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати строком у три місяці, не надавши при цьому працівникові гарантій розгляду судом питання про поновлення строку на звернення до суду, знизив рівень доступу до суду осіб, які є суб’єктами звернення із заявою про стягнення заборгованості із заробітної плати, чим допустив звуження змісту й обсягу існуючих конституційних прав працівників на звернення до суду з позовом про стягнення належної їм заробітної плати без обмеження будь-яким строком та обмежив їхнє право на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України, чим знівельовано можливість ефективної реалізації права особи на судовий захист“.

Дослідивши питання, порушені в конституційному поданні, Суд виснував, що оспорюваний припис Кодексу в частині встановлення тримісячного строку для звернення працівника до суду про стягнення заробітної плати та інших належних працівникові виплат є таким, що не відповідає Конституції України.

Суд зазначив, що законодавець наділений дискрецією у визначенні строків звернення працівника до суду у трудових спорах і може встановлювати різні строки для різних

категорій таких спорів з урахуванням характеру спірних правовідносин, правової природи вимог, тривалості або регулярності порушення, способу його виявлення, обсягу і складності доказування, тощо. Законодавець має також враховувати надзвичайний характер правового режиму воєнного стану та пов’язані з ним об’єктивні перешкоди у доступі до правосуддя.

Хоча установлення часового обмеження для реалізації визначеного законом права особи є питанням розсуду законодавця, однак, лише за умови, що таке обмеження не порушує сутності права, установлене з легітимною метою та його досягають домірними засобами, воно є справедливим та об’єктивно виправданим, – йдеться у Рішенні.

Аналіз чинного трудового законодавства дає Суду підстави стверджувати, що законодавець пов’язав строк звернення до суду лише з актами, якими оформлюють припинення трудових відносин, та не врахував специфіки правовідносин, що тривають. Так, працівник, перебуваючи у трудових відносинах, у випадку систематичної невивплати винагороди чи періодичних затримок виплати має подавати позови кожних три місяці, щоб не втратити право на судовий захист.

Таке законодавче регулювання не враховує балансу інтересів сторін у трудових правовідносинах, суперечить принципу рівності та спричиняє юридичну невизначеність, яка позбавляє працівника ефективного захисту гарантованого Конституцією України права на своєчасне одержання винагороди за працю.

Отже, Суд наголосив, що установлення тримісячного строку звернення працівника до суду про стягнення заробітної плати та інших належних працівникові виплат суперечить Конституції України, оскільки призводить до фактичного звуження змісту та обсягу конституційних прав, гарантованих статтями 43 і 55 Конституції України, порушує гарантії своєчасного одержання винагороди за працю та позбавляє працівника реальної можливості ефективно реалізувати право на судовий

захист, що суперечить частині першій статті 8, частині сьомій статті 43, частині першій статті 55 Конституції України.

Суд постановив, що частина перша статті 233 Кодексу, визнана неконституційною, утрачає чинність із дня ухвалення Судом цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-vyznav-nekonstytuciynym-vstanovlennya-trymisyachnogo-stroku-dlya-zvernennya-pracivnyka-do>). – 2025. – 12.12).

Перший сенат 10 грудня 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Невмержицького Олексія Павловича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Алла Олійник виклала зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Суддя-доповідач повідомила, що Невмержицький О.П. звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність Конституції України частину другу статті 8 Закону України „Про Державний бюджет України на 2024 рік“ від 9 листопада 2023 року № 3460–ІХ (далі – Закон № 3460), якою визначено розмір мінімальної заробітної плати, який застосовують як розрахункову величину для обчислення виплат за рішеннями суду, на рівні 1600 гривень.

Невмержицький О.П. є пенсіонером, який не працює, перебуває на обліку в Головному управлінні Пенсійного фонду України в Житомирській області (далі – Управління), проживає в населеному пункті, який віднесено до зони гарантованого добровільного відселення.

Житомирський окружний адміністративний суд рішенням від 4 жовтня 2021 року зобов’язав Управління нарахувати та виплатити Невмержицькому О.П. доплату до пенсії у розмірі, визначеному статтею 39 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–ХІІ (далі – Закон № 796), що дорівнює двом

мінімальним заробітним платам на відповідний календарний рік.

У 2024 році він звернувся до Житомирського окружного адміністративного суду із заявою в порядку статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України, у якій просив, зокрема, визнати протиправними дії Управління, вчинені на виконання рішення суду, що призвели до зменшення його пенсії з 1 січня 2024 року, незаконного здійснення перерахунку та утримання з нього добровільно виплаченої пенсії за певний період у 2024 році, а також скасувати рішення Управління від 23 листопада 2024 року про перерахунок пенсії.

Житомирський окружний адміністративний суд заяву Невмержицького О.П. залишив без задоволення. Не погоджуючись із висновками ухвали суду першої інстанції, він оскаржив її в апеляційному порядку. Апеляційний суд скаргу заявника залишив без задоволення, а ухвалу суду першої інстанції без змін. Верховний Суд відмовив у відкритті касаційного провадження, оскільки касаційну скаргу було подано на судові рішення, які не підлягають касаційному оскарженню.

На думку заявника, оспорюваний припис Закону № 3460 не відповідає статті 21, частинам першій, другій статті 24 Конституції України, «а саме принципу „рівності“ осіб (людей), в тому числі заявника, в порівнянні з іншими непрацюючими пенсіонерами, які проживають на території радіоактивного забруднення та які отримують підвищення до пенсії не на підставі судового рішення, а на підставі „прямого та безальтернативного“ виконання Державою в особі своїх уповноважених органів обов’язку», встановленого статтею 39 Закону № 796.

Автор клопотання також наголошує, що після застосування оспорюваного припису Закону № 3460 фактично більше ніж у чотири рази йому зменшено розмір доплати до пенсії, визначений статтею 39 Закону № 796, а тому, на його думку, частина друга статті 8 Закону № 3460 порушує його право власності, не відповідає принципу юридичної визначеності та позбавляє його легітимних очікувань на отримання відповідних доплат.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

На пленарному засіданні був присутній постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytuciynist-zakonodavchyy-prypys-shchodo-vyznachennya-rozmiru-0>)). – 2025. – 10.12).

Перший сенат 3 грудня 2025 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Вовка Павла Вячеславовича.

Заявник звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на конституційність пункт 61 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII зі змінами, згідно з яким «переведення судді на посаду судді до

іншого суду того самого або нижчого рівня у разі реорганізації або ліквідації суду, в якому такий суддя обіймає посаду, може здійснюватися без конкурсу виключно після підтвердження таким суддею відповідності займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“».

Під час пленарного засідання Суд вирішив відкласти розгляд цієї справи у зв'язку з неявкою учасників конституційного провадження.

Отже, її розгляд у відкритій частині Суд продовжить на одному з наступних пленарних засідань.

Суддя-доповідач у справі – Алла Олійник (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* <https://ccu.gov.ua/novyna/sud-vidklav-rozglyad-spravy-za-konstytuciynoyu-skargoyu-vovka-pv>). – 2025. – 3.12).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

А. Курков, KyivPost: ПОГЛЯД: Кому потрібна зміна Конституції України?

Поки Росія руйнує те, що залишилося від електричної інфраструктури України, США продовжують тиснути на Зеленського, щоб він підписав хоча б якусь угоду з Росією до Різдва.

Не можна сказати, що цей всебічний тиск не має ефекту. За даними українського журналу NV, президент Володимир Зеленський заявив у Берліні, що Україна може відмовитися від своїх амбіцій щодо членства в НАТО в обмін на гарантії безпеки, еквівалентні статті 5 НАТО.

Хоча ця заява стала несподіванкою для українців, вона не викликала різкої критики на адресу президента. Насправді, рейтинг Зеленського в країні за останні дні зріс більш ніж на 10%. У листопаді 49% українців заявили, що довіряють своєму президенту. Зараз цей показник становить 61%.

Розмови про можливу відмову України від членства в НАТО можуть здатися

привабливими для президента Росії Володимира Путіна і президента США Дональда Трампа, але насправді це може мати дуже серйозні наслідки для України, що виходять за межі питань безпеки.

Цей рік був бурхливим для української політики – прем'єр-міністр став міністром оборони, а керівник апарату Зеленського більше не є... керівником апарату.

Справа в тому, що прагнення України приєднатися до НАТО закріплене в її Конституції. Тому заява Зеленського передбачає необхідність внесення змін до Конституції.

Цей процес вимагатиме рішення Конституційного Суду щодо законності запропонованих змін, і за них мають проголосувати щонайменше 300 депутатів Верховної Ради – «конституційна більшість». Потім має бути проведений референдум, і лише в разі позитивного результату конституційні зміни можуть набути чинності.

Однак Конституція не дозволяє змін територіальної цілісності України і внесення поправок під час воєнного стану. Зеленський не може від імені України відмовитися від курсу на членство в НАТО.

Навіть якщо радники Зеленського стверджують, що знайшли спосіб внести поправки до Конституції під час війни, кроки в напрямку конституційних змін призведуть до активізації політичного життя України, і галас може заглушити шум військових дій на півдні та сході країни. Більше того, інші політичні сили можуть перехопити ініціативу Зеленського щодо внесення поправок до Конституції.

Багато політичних діячів мають причини не любити чинну Конституцію, і якщо конституційна реформа розпочнеться, ми почуємо заклики до різних змін, таких як вилучення зі статті 10 згадки про захист російської мови. Але, можливо, я забігаю наперед – без змін до Конституції її не можна змінювати під час війни.

Поки Стів Віткофф і Джаред Кушнер ведуть переговори з Зеленським, невідомі американські політики проводять тривалі паралельні переговори з білоруським лідером Александром Лукашенком. Нещодавне звільнення 123 політичних в'язнів із білоруських в'язниць явно пов'язане з цими переговорами – це ефектний, але, на щастя, позитивний побічний ефект, якщо не результат.

Що може виграти Білорусь?

Для Лукашенка зняття санкцій з «Білоруськалію» – головного експортера Білорусі – є натеper ключовим результатом цих таємних переговорів.

Можна було б очікувати, що Кремль виявить занепокоєння щодо потепління білорусько-американських відносин, але Путін ще не застосував свій звичний інструмент впливу на Білорусь – підвищення цін на газ і нафту. Чи може це означати, що за білорусько-американськими переговорами стоїть сама Росія?

Цікаво, що нещодавно з'явилася інформація, що Росія теж хоче винагородити Білорусь за щось – і за рахунок України.

Нещодавно російський «губернатор» окупованої території Херсонської області

Володимир Сальдо оголосив про «свою готовність передати» частину окупованого узбережжя Азовського і Чорного морів Білорусі, а саме прибережні райони між Генічеськом і Арабатською стрілкою.

За словами російських чиновників, які контролюють окуповану територію, ця земля буде передана Білорусі для розвитку курортної зони з санаторіями та готельними комплексами.

Для Лукашенка така нагорода від Росії може бути дуже привабливою. Він зможе сказати своїм громадянам, що саме завдяки його мудрій політиці Білорусь отримала землю, і не просто землю, а прибережну курортну зону.

Теоретично Кремль також міг би виграти від своєї «щедрості». Загрузнувши у війні, Росія не має коштів на соціальні програми. Де ж знайти гроші на відновлення зруйнованих окупованих територій? Білорусь можна було би представити як іноземного інвестора, хоча її на 100% контролює Росія.

Цьому сприяє той факт, що США скасували заборону на експорт білоруських калійних добрив, що може принести Білорусі величезні прибутки, оскільки світовий попит на калій залишається дуже високим. Де краще витратити зароблені гроші, як не на вкраденій території, розграбованій Росією?!

Є лише одна деталь цього очевидного плану, яку ще потрібно доопрацювати. На території України – переважно біля кордону з Польщею – застрягли вагони для перевезення добрив, що належать Білорусі. Вони знаходяться там від початку війни.

Вантажні вагони не можна легко доправити до Білорусі через Польщу через різницю між вузкою європейською колією та ширшою українською – цю проблему Україна успадкувала від Радянського Союзу.

Здається, що ця проблема, як і питання зміни Конституції, є головоломкою, яку буде відносно легко вирішити, але тільки після війни. А кінець війни принаймні з'явиться в полі зору, коли Росія знову змінить свою конституцію, щоб виключити з неї незаконно окуповані українські території (*KyivPost* (<https://www.kyivpost.com/uk/opinion/66569>). – 2025. – 19.12).

I. Корженкова, Українська правда: Між законом і ракетами: що насправді стоїть за дискусією про вибори в Україні

Тема легітимності влади та можливості провести вибори під час війни стала однією з ключових мішеней російської пропаганди. Ворог використовує юридичні нюанси в своїх цілях, тисне психологічно та послідовно нав'язує ідею «нелегітимності» української влади.

Однак це питання лунає не лише з боку кремлівської пропаганди. Нещодавно президент США Дональд Трамп заявив, що Україна втратила статус демократії через тривалу відсутність виборів. Крім того, нібито тема війни використовується як привід не проводити голосування.

У відповідь Володимир Зеленський сказав, що провів зустріч із парламентарями й очікує пропозиції від них щодо законодавчих змін, які дозволили б організувати вибори в умовах воєнного стану. Та більше звернувся до США з проханням забезпечити безпеку виборчого процесу, що дало б змогу провести вибори впродовж 60–90 днів.

Загалом тема виборів нагадує вулкан, який час від часу з гуркотом прокидається, та знову затихає.

Втім, якщо відкинути політичні заяви та звернутися до мови закону, історії та безпекових реалій – ситуація виглядає набагато складнішою, ніж просто питання політичної волі.

Мовою закону

Конституція прямо не забороняє проведення виборів під час дії воєнного стану, тобто фрази «вибори заборонені» у ній немає. Заборона випливає з сукупності її норм та норм деяких спеціальних законів.

Наприклад, стаття 64 Конституції визначає, які права можуть бути обмежені під час воєнного стану, а які ні. Так от, право обирати і бути обраним (передбачене статтею 38 Конституції) не входить до переліку «захищених» прав (тих, що не можуть бути обмежені). А отже, під час воєнного стану держава має конституційне право призупинити виборчий процес.

Є стаття 108 Конституції, яка передбачає: «Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України». Це означає, що навіть якщо п'ятирічний термін сплив, повноваження не зникають автоматично вони зберігаються до інавгурації наступника.

Конституція задає рамки, а деталі регулюються профільним законом. Саме на нього посилаються, коли кажуть про пряму законодавчу заборону, і саме він ставить остаточну крапку в питанні неможливості проведення всіх видів виборів. Зокрема стаття 19 Закону «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачає що під час дії воєнного стану не проводяться вибори президента, вибори народних депутатів України та місцеві вибори.

Законодавчі зміни, анонсовані президентом

Ми згадували, що президент очікує пропозиції від депутатів, однак не варто чекати швидких, революційних змін. Зміна виборчого законодавства – це колосальний пласт роботи.

Адже просто скасувати заборону в законі про воєнний стан точно недостатньо. Чинний Виборчий кодекс писався для мирного життя і технічно не працює в нинішніх реаліях.

Більше того, процедура внесення змін до Конституції України складна і тривала, вимагає ініціативи (Президента або 1/3 депутатів), розгляду у Верховній Раді із висновком Конституційного Суду, та для найважливіших положень (вибори сюди відносяться) – голосування не менше 300 депутатів, а потім підтвердження на Всеукраїнському референдумі.

Навіть якщо уявити, що Верховна Рада завтра змінить закон (а Конституцію змінювати під час війни заборонено статтею 157), проведення виборів розіб'ється об реальність.

Чому вибори неможливі

По-перше, нині закон вимагає голосування на стаціонарних дільницях. Уявити військових,

які масово покидають позиції та їдуть у тил ставити галочки – абсурд. Доведеться повертати спеціальні пересувні скриньки або створювати тимчасові дільниці безпосередньо в місцях дислокації. Це своєю чергою створює ризик для таємниці голосування та й для життя в цілому.

По-друге, за кордоном перебуває приблизно 6 мільйонів українців. Чинна система дозволяє голосувати лише в консульствах, які фізично здатні пропустити кілька десятків тисяч людей. Технічно віддати свій голос буде важко.

Під час спілкування з журналістами у Брюсселі, президент розповів, що підтримує онлайн-голосування. Та додав, що це можливо зробити через застосунок «Дія». Але таке волевиявлення можливе лише для українців за кордоном.

Ідея інтернет-голосування звучить сучасно, але для політики вона провальна. Кібербезпека та таємниця голосування – речі, які наразі неможливо поєднати в смартфоні під час війни з Росією. «Дія» справедливо є одним з найкращих сервісів у світі, але це не виборча дільниця. Іноді навіть не потрібно хакерських атак. Показовий випадок, коли українці самі «поклали» систему під час голосування на національному відборі «Євробачення».

Ще хочеться згадати про Державний реєстр виборців, який був закритий у 2022 році з міркувань безпеки. За цей час відбулася величезна внутрішня міграція. Щоб провести вибори, потрібен новий закон про швидку актуалізацію даних: де зараз фізично перебувають виборці і до яких округів вони приписані.

Безпековий фактор

Навіть якщо Рада ухвалить ці зміни, залишається головна перепона – забезпечення безпеки на виборах. Держава фізично не може гарантувати безпеку на дільницях під час ракетних обстрілів. Теоретично, навіть зліт російського МІГ може паралізувати роботу виборчих дільниць по всій Україні.

Повернімось до Конституції, стаття 3 якої проголошує життя і безпеку людини найвищою соціальною цінністю. Власне рішення про проведення голосування в умовах гарячої фази

війни може бути оскаржене в Конституційному суді як таке, що свідомо наражає громадян на смертельну небезпеку.

Кому вигідні вибори сьогодні

Всередині українського політикуму склалася парадоксальна ситуація. Публічно всі парламентські фракції підписали меморандум у рамках «Діалогів Жана Моне», домовившись не проводити вибори раніше, ніж через 6 місяців після скасування воєнного стану.

Однак непублічно політичні штаби перебувають на «низькому старті».

Тема «нелегітимності української влади» в Україні не спрацювала через правову свідомість громадян і розуміння реалій війни. Однак на міжнародній арені цей наратив залишається токсичним фоном, який Україні доводиться постійно спростовувати.

Загалом вибори під час війни можуть бути вигідні тим, хто хоче зафіксувати поточний результат, поки рейтинги не впали ще більше, або тим, хто зараз перебуває повністю поза системою.

Це колишні політики, політтехнологи або ж блогери, які здобули популярність під час війни, але не мають мандатів. Для них вибори – єдиний шанс потрапити у владу. Однак часто у них немає партійних структур чи грошей для кампанії. Наприклад, Олексій Арестович, який активно просуває наратив про необхідність виборів, залишаючись за кордоном.

Що буде після війни?

Очевидно, що навіть післявоєнні вибори не зможуть відбутися за старими правилами. Реформування виборчої системи критично необхідне.

Щодо термінів проведення – найбільш реалістичний сценарій: виборчий процес розпочнеться не раніше ніж через пів року після завершення війни. Ймовірно, це будуть подвійні вибори (президент і парламент) заради економії ресурсів.

А нинішня пауза в демократії – це вимушений крок, непростий компроміс задля того, щоб було де ці вибори проводити в майбутньому (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/12/19/8012609/>). – 2025. – 19.12).

М. Безкоровайна, Лівий Берег: Вибори в гібридних умовах: уроки Молдови та Румунії для України

Після нещодавнього інтерв'ю Дональда Трампа виданню Politico в український дискурс повернулось питання проведення виборів, і незалежно від того, коли ці вибори відбудуться – під час воєнних дій або після повного або тимчасового їх припинення, підготовку потрібно починати вже. Зрозуміло, що держава повинна відігравати ключову роль, готуючи законодавчу базу та зміцнюючи інституції, але рівноцінну участь у цих процесах мають брати також і вся спільнота, громадянське суспільство і медіа. В умовах реальності гібридних воєн, коли вже очевидно, що ворог застосовуватиме всі можливі засоби для того, аби розхитати ситуацію зсередини та відновити свій політичний вплив, лише підхід із залученням всього суспільства (whole of society approach) здатний забезпечити захист європейського демократичного вибору України, а зрештою – і державності. Але є і хороші новини – вже є певний досвід інших країн проведення виборів в умовах гібридної агресії, який при належному осмисленні може стати у нагоді та допомогти українцям захистити наші цінності і шляхи.

Восени 2024 року громадяни Молдови підтвердили свій європейський вибір – і зробили це всупереч системним спробам Росії зірвати проєвропейський курс країни. Закріплення євроінтеграції в Конституції та переобрання Маї Санду стали не фіналом, а радше першим актом довшої гри. Уже було зрозуміло: парламентські вибори 2025 року стануть новою спробою Кремля нав'язати політичний вплив через інструменти виборчого втручання.

Менш очевидним на початку був масштаб гібридного тиску в Румунії. Але події зими 2024 – весни 2025 років швидко розвіяли ілюзії. Зовнішнє втручання, маніпуляції виборцями та спроби підірвати демократичну стабільність виявилися настільки серйозними, що призвели до безпрецедентних рішень – скасування першого туру виборів і виходу з перегонів двох кандидатів.

Обидві країни опинилися перед необхідністю діяти швидко – не лише для захисту конкретного виборчого результату, а й для збереження довіри до демократичних інститутів загалом. Уроки цього досвіду важливі для всієї Європи, але для України вони критично важливі, адже ставки будь-якого майбутнього виборчого процесу будуть для нас безпрецедентно високими.

У Молдові й Румунії ключову роль відіграли соціальні мережі. Йдеться не тільки про класичні інструменти дезінформації – ботоферми, фейкові акаунти та поширення ворожих наративів. Значно небезпечнішою виявилася гібридність підходів: інфлюенсери, які де-факто займалися політичною рекламою в нерегульованому просторі платформ, а також використання соцмереж для координації підкупу виборців.

Діалог держав із платформами залишається складним і малоефективним. TikTok опинився під пильною увагою Європейського парламенту після румунських виборів, Telegram дедалі частіше фігурує в публічних дискусіях у контексті можливих зв'язків із російськими спецслужбами, а рішення Meta переглянути політику фактчекінгу під гаслом «свободи вираження» лише підсилюють занепокоєння. В таких обставинах сподіватися лише на саморегуляцію платформ не виглядає безпечним та реальним варіантом, але чотирикутник «громадянське суспільство – медіа – держава – міжнародні партнерства, засновані на спільних цінностях та ризиках», набуває критичної ваги. В рамках такого чотирикутника має бути напрацьована модель взаємодії, яка б відходила від реактивного фактчекінгу та поєднувала б координований моніторинг та аналіз інформаційних загроз та тактик маніпулювання, пребанкінг та проактивну освітню і наративну роботу. Для успіху цих зусиль важливо, аби така модель ґрунтувалась на потребах та специфіці аудиторій, тобто відповідала реальності життя людей та їх потребам, хвилюванням та інтересам.

Медіаграмотність і критичне мислення повинні перестати бути «м'якою» гуманітарною

темою, і перетворитись натомість на інструмент суспільної стійкості й національної безпеки. Уряду варто переосмислити цю сферу не як факультатив для шкіл, а як системну політику для різних вікових і соціальних груп – із чітким розумінням, для чого ці навички потрібні й як вони працюють у реальному житті.

Паралельно потрібна чесна, доказова розмова з громадянами про гібридні загрози та механізми впливу, з аргументами, підібраними під кожен сегмент цільової аудиторії. Про те, як формуються наративи, як вони підсилюються алгоритмами й чому окремі інформаційні кампанії не є випадковими. Прозоре регулювання й пояснення причинно-наслідкових зв'язків в інформаційному середовищі – ключ до відновлення довіри.

Зважаючи на досвід Молдови, можна зі впевненістю стверджувати, що підкуп виборців – офлайн чи онлайн, – залишатиметься одним із найефективніших інструментів впливу в умовах економічної вразливості. Очевидно, що в післявоєнній або воєнній Україні швидко зменшити економічну залежність громадян неможливо. Але можливо системно будувати культуру доброчесності – через обізнаність, прозорість, освіту, розслідувальну журналістику та посилення спроможностей наглядових органів, зокрема, у сфері протидії незаконному фінансуванню й криптовалютним потокам із ворожих джерел.

Зрештою, головний виклик – зберегти баланс між національною безпекою та демократичними принципами. Будь-які захисні заходи мають залишатися в межах демократії, спиратися на прозорість, підзвітність і довіру суспільства. Єдиний ефективний шлях – вищезгаданий підхід «усієї спільноти», де відповідальність розділена між державою, політичними силами, бізнесом, медіа та громадянським суспільством. Розбудова партнерських зв'язків та співпраця між інституціями громадянського суспільства, медіа, державою, а також – міжнародними партнерами, є життєво необхідною, адже жодна інституція самотійно не здатна захистити вибори та забезпечити подальшу стійкість, а разом – це можливо.

Один із ключових висновків сучасного досвіду виборчих кампаній полягає в тому, що виборче втручання не відбувається «в один день». Воно готується роками. Тому дискусія про можливість виборів у воєнній Україні не може зводитися лише до аргументів «за» чи «проти». Стратегії реагування мають бути розроблені заздалегідь, постійно оновлюватися й адаптуватися до контексту – навіть якщо самі вибори відкладені (*Ліви́й Бе́рег* (https://lb.ua/blog/maryna_bezkorovaina/711736_vibori_gibridnih_umovah_uroki.html). – 2025. – 13.12).

В. Крейденкова, А. Козлов, Українська правда: Відповідальний за фінанси судової влади: чи зробить Вища рада правосуддя хибний вибір?

Вища рада правосуддя (ВРП) планує визначитися, хто очолить Державну судову адміністрацію України. Це рішення принципове для всієї судової влади, адже ДСА відповідає за її фінансове управління, бюджетування, закупівлі, ІТ-системи та організаційне забезпечення роботи судів. В умовах і війни, і миру цей орган критичний для стійкості судової системи. У 2025 році ДСА розпоряджалася бюджетом на понад 20 мільярдів гривень, співмірна сума очікується і в 2026 році.

Окремої процедури конкурсу для саме цієї посади закон не встановлює, тим більше за умов воєнного часу повноцінні конкурси на посади державної служби відновляться лише влітку наступного року. Зараз за цю процедуру повністю відповідальна ВРП і згідно з Дорожньою картою з питань верховенства права ця процедура мала бути прозорою та меритократичною, на основі чітких правил та критеріїв оцінювання, включаючи перевірку доброчесності та професіоналізму.

ВРП має обрати одного з двох кандидатів, яких раніше рекомендувала робоча група, що

складалася з п'яти членів органу. Водночас була застосована компромісна модель залучення експертів, делегованих міжнародними партнерами – такі експерти мали в процедурі лише дорадчий голос.

Результати добору об'єктивно викликають більше запитань, ніж відповідей. Ми, виконавши свою функцію незалежних консультантів, тепер бачимо свій обов'язок перед суспільством і судовою владою в тому, щоб висвітлити встановлені нами сумніви доброчесності кандидатів та вади процедури, які призвели до її неефективності. Ми також вважаємо за необхідне застерегти від завершення недосконалої процедури завідомо неприйнятним результатом.

Чому справжній відбір важливий

Посаду голови ДСА складно назвати звичайною управлінською позицією. Її історія демонструє поєднання високих корупційних ризиків на тлі мільярдних бюджетів з критичною важливістю для судової влади. Попередній керівник ДСА Олексій Сальніков отримав обвинувальний вирок Вищого антикорупційного суду, який у грудні набрав законної сили. Попередник Сальнікова, Зеновій Холоднюк, також був фігурантом корупційного скандалу – «плівок ОАСК». Це мало б стати серйозним застереженням і підставою для максимально ретельного та незалежного відбору нового керівника.

Через критичну роль ДСА та проблемну передісторію цієї посади, проведення справді меритократичного відбору на посаду голови було зафіксовано як один із показників у Дорожній карті з верховенства права. Це означало не просто формальне дотримання процедури відбору, а реальний відбір кандидата, який відповідає критеріям компетентності та доброчесності і здатен управляти інституцією з високими корупційними ризиками. Саме такого підходу Україна зобов'язалася дотримуватися, і саме цього очікує Європейська комісія в контексті подальшої оцінки прогресу України у сфері верховенства права та виконання євроінтеграційних зобов'язань.

Питання доброчесності, що залишилися без відповіді

Робоча група ВРП рекомендувала двох кандидатів – Максима Пампуру та Віктора Коштинця. Щодо них ми одностайно висловили негативну позицію – кандидати не відповідають критерію доброчесності. Однак ця позиція залишилася проігнорованою.

Максим Пампура, чинний виконувач обов'язків голови ДСА, очевидно є ключовим претендентом і водночас кандидатом, щодо якого існує найбільше питань, пов'язаних із доброчесністю та управлінською практикою.

Матеріали кримінального провадження НАБУ. Максим Пампура був свідком у кримінальній справі щодо колишнього голови ДСА Олексія Сальнікова, обвинувальний вирок щодо якого 8 грудня набрав законної сили.

Згідно з вироком ВАКС, Олексій Сальніков у березні 2023 року отримав 7,5 тис. дол. США хабаря. Частину суми він повинен був передати суддям за ухвалення рішення Верховним Судом на користь комерційного підприємства, а решту залишити собі за посередницькі послуги. Під час розгляду справи стало відомо, що записи прослуховувань є і щодо Максима Пампури.

ВАКС вказав щодо цих подій, що Олексій Сальніков залучив для з'ясування інформації по справі підприємства свого заступника, якого направив зустрітися із особою, яка обізнана про вказану ситуацію та зорієнтує стосовно перебігу справи.

Зокрема, Максим Пампура, Олексій Сальніков та ще одна особа мали розмову в машині, після якої Пампура поруч приміщення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду мав би спілкуватися з особою, яка згадувалася як «помощник керівника». Саме у цьому суді перебувала на розгляді справа згаданого підприємства.

Після цього Максим Пампура повернувся до авто, де відбулася інша розмова, під час якої зафіксовані такі його фрази, що стали предметом обговорення під час співбесіди:

«Короче говоря, ситуация следующая. Примерно рассказываю дословно. Речь шла о том, чтобы спустить на вторую» [ймовірно,

йдеться про направлення розгляду справи до суду апеляційної інстанції];

«Вот это он подтверждает, ищут бокового. Ну будет всё будет, посчитаем» [«боковим» називають суддю колегії, який не є головуючим у справі].

Під час співбесіди Максим Пампура вказав, що «там можна зрозуміти, що я повторюю чийсь слова дослівно. Тобто ця інформація не моя. Я звідкись її отримав і кажу, що інформація дослівно, от така. Про що йде мова, я взагалі не цікавився».

Кандидат наголошував, що вперше бачив цю особу та не пам'ятає, від кого отримав інформацію, яку дослівно озвучив під час розмови. Її зміст також не розумів. Пояснення також змісту він надавав і в справі НАБУ.

Натомість ВАКС констатував у вирoku, що Олексій Сальніков залучив для з'ясування інформації по справі підприємства свого заступника, якого направив зустрітися із відповідною особою, який обізнаний про вказану ситуацію та зорієнтує стосовно перебігу справи.

Саме цей епізод можна назвати ключовим, чому Олексія Сальнікова засудили не за шахрайство, а за зловживання впливом.

Перед тим кандидат у контексті взаємодії з керівником ДСА також вказував таке:

«Будівля ДСА, в якій розташований кабінет першого керівника і будівля, якій розташований я – це інші будівлі. Тому, виходячи з прийому з від нього, він телефонує і каже: «До тебе [буде] іти такий-то, ти зустрінься там: він по такому-то питанню». Це є абсолютно нормальним і в цьому не бачу жодних проблем».

Майно, оформлене на тестя, та питання його походження. Кандидат і його сім'я користувалися значним обсягом майна (квартирою, паркомісцями та автомобілями), які формально належать тестю. Водночас задекларовані доходи тестя не дозволяють пояснити походження цього майна. Консультанти, делеговані міжнародними організаціями дослідили ці обставини і, зважаючи на чутливість виявлених відомостей обговорення відбувалося в закритому режимі. Водночас пояснення кандидата не спростували

занепокоєння щодо ризику національним інтересам у випадку призначення його на посаду.

Неефективне управління за висновками Рахункової палати. Аудит Рахункової палати засвідчив серйозні проблеми в управлінні ДСА в період, коли кандидат перебував на керівних посадах. Зокрема, йдеться про повернення майже 1 млрд грн невикористаних коштів за умов хронічного недофінансування судів, відсутність достовірних даних про реальні потреби судової системи. В умовах, коли працівники апаратів своїм коштом оплачують ремонти та потрібні для роботи речі, повернення таких коштів виглядає серйозною управлінською проблемою.

Придбання дорогого автомобіля сином без зрозумілих джерел доходу та інші сумніви щодо майна. Син кандидата придбав автомобіль BMW вартістю близько 500 тис. грн, не маючи відповідних задекларованих доходів. Пояснення про фінансування покупки родичем документально не підтверджені. Водночас кандидат і члени його сім'ї користуються цим автомобілем на підставі довіреності, що підсилює сумніви щодо реального походження коштів.

Кандидат і його близькі родичі також володіли або користувалися значною кількістю об'єктів нерухомості в різних містах України. Документального пояснення джерел коштів для придбання частини цих об'єктів надано не було.

Сумнівна доцільність закордонного відрядження за бюджетні кошти. Кандидат був у відрядженні у США коштом державного бюджету. Їздив на захід, який виявився приватним форумом без офіційного міждержавного статусу. Не було продемонстровано ані чіткої службової необхідності такої поїздки, ані її практичної користі для роботи ДСА, що викликає питання щодо відповідального використання публічних коштів. Щобільше, виявилась невідповідність назви форуму у запрошенні і фактичної назви заходу, який відбувався у той період. Ця поїздка обійшлася бюджету у понад 100 тис. грн.

Порушення академічної доброчесності. У дисертаційних роботах кандидата – як

кандидатській, так і докторській – виявлено значні обсяги текстових запозичень без належного цитування, зокрема перекладених із російської мови.

Віктор Кощинаєць також не відповідає тим стандартам доброчесності, які мали б бути безумовними для посади з таким рівнем впливу й ризиків. Основні зауваження до кандидата, які не були спростовані:

Сумнівна фінансова практика через бізнес дружини. Дружина кандидата володіє часткою в підприємстві, яка протягом багатьох років надавала їй так звану «поворотну безвідсоткову фінансову допомогу». Як з'ясувалося на співбесіді, йдеться про багаторічні позики без договорів (що є порушенням цивільного законодавства), строків повернення та будь-яких погашень. Сума такої допомоги сягнула понад 2 млн грн і враховуючи фінансову звітність компанії виглядають абсолютно невігідними для неї, адже кратно перевищують власні кошти. За своєю суттю такі операції можуть виглядати як спосіб виведення прибутку без сплати податків, що є поширеною, але неприпустимою з погляду доброчесності практикою.

Невідповідність доходів батьків обсягу їх фінансової підтримки. Суттєву частину майна та витрат сім'ї кандидата фінансували його батьки, зокрема будівництво будинку під Києвом у понад 1 млн грн, фактичне дарування авто дочці кандидата, яке згідно з оголошенням мало б коштувати 20 тисяч дол. США.

Водночас їхній офіційно підтверджений сукупний дохід не дозволяє пояснити ні масштаби такої підтримки, ні набуття власної нерухомості, ні повсякденні витрати. Пояснення про «старі заощадження», накопичені до 1994 року під час роботи «вахтовим методом на розвідці нафтових родовищ», не підтверджені жодними документами й виглядають малопереконливо з огляду на економічні реалії та гіперінфляцію того періоду.

Невідповідність доходів стилю життя сім'ї у 2024 році. Задекларовані доходи та заощадження кандидата та його сім'ї у 2024 році виглядають недостатніми для покриття фактичних витрат сім'ї з чотирьох осіб. Йдеться

про утримання великого житлового будинку під Києвом, експлуатацію трьох автомобілів, придбання Tesla Model Y за понад 1 млн грн згідно з офіційним реєстром, а також щоденні та інші витрати.

Ці застереження не були переконливо спростовані. При цьому, у межах процедури, кандидату давалася можливість надати письмово пояснення та документи на поставленні питання. Кандидат проігнорував значну частину питань, зокрема, яка стосується майна та джерел походження коштів.

Щодо цих та решти кандидатів ми як незалежні консультанти, за власною ініціативою заздалегідь подали розлогі письмові висновки із повним викладом обставин, що призвели до обґрунтованого сумніву в доброчесності кандидатів, аби члени Робочої групи ВРП мали можливість прийняти дійсно відповідальне рішення. З текстом консультативних висновків у частині, що вже була розголошена і стала предметом публічного обговорення під час співбесіди (без персональної та чутливої інформації), можна ознайомитися за посиланням.

Ваді процедури

Така ситуація очевидно є наслідком вад процедури. До конкурсу були залучені консультанти від міжнародних організацій, однак їхня роль була обмежена лише дорадчим голосом. Для процедур такого рівня це радше виняток, ніж стандарт. Зазвичай експерти, делеговані від міжнародних організацій, мають переважний голос як запобіжник.

Щобільше, в цій процедурі навіть право дорадчого голосу було знівельовано: реального спільного обговорення, коли не лише консультанти, але й члени робочої групи ВРП висловлювали б своє бачення щодо кандидатів, а опісля спільне голосування, не відбулося. Консультантам було дозволено лише повідомити членів робочої групи про свою позицію. Процедура також не була відкритою для суспільства.

Зрештою всі застереження консультантів від міжнародних організацій щодо доброчесності кандидатів були проігноровані. У результаті

відбір не виглядає меритократичним і очевидно не відповідає зафіксованому у Дорожній карті.

Як відновити довіру до добору

Передусім очевидно, що кандидати, щодо яких існують серйозні й не зняті питання доброчесності, не мають бути підтримані пленарним складом Вищої ради правосуддя.

Це означає необхідність оголошення нового добору і проведення його за іншими, суттєво посиленими правилами.

Новий конкурс потребує активнішого та ширшого підходу до пошуку кандидатів. Очевидно, що нинішня кількість і якість претендентів свідчать про проблему з залученням професійних управлінців. Це вимагає

використання сучасних HR-інструментів, відкритої комунікаційної тощо.

Водночас роль експертів, делегованих міжнародними організаціями, має бути не формальною, а реально впливовою. Процедурні гарантії добору слід посилити – зокрема в частині голосування, спільного та публічного обговорення кандидатів, прозорого реагування на застереження щодо доброчесності. Без цього ризик повторення вже знайомого сценарію залишається надто високим: Україна може знову отримати керівника ДСА, чия каденція завершиться черговим корупційним скандалом (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/12/22/8012973/>). – 2025. – 22.12).

О. Гамський, Закон і Бізнес: Чому ГРД перетворилась на закритий клуб і як цьому протидіяти?

Чергове засідання Тимчасової слідчої комісії ВР не лише поставило під сумнів культуру публічного діалогу, а й зачепило питання масштабу та характеру впливу окремої громадської організації на добір суддів. Чи не перетворилася громадська рада доброчесності з інструмента громадського контролю на механізм неформального узгодження кадрових рішень ВККС?

Симптоми перекосу

Під час засідання ТСК з питань розслідування можливих корупційних правопорушень у правоохоронних органах та судах, яке відбулося 9 грудня, поведінка керівника ГО «Фундація «DEJURE» Михайла Жернакова стала промовистою ілюстрацією того, як він сприймає власний статус та роль у процесах судової реформи.

Кожен бажаючий, переглянувши перебіг засідання, може переконатися, яку манеру спілкування обрав запрошений М.Жернаков. Та у стороннього спостерігача створювалося враження, що посада керівника цієї ГО та кошти донорів надають йому право поводитися саме так. При цьому на тон і форму висловлювань не впливали навіть присутність на засіданні

ТСК представників іноземних посольств: у зверненнях до членів комісії він фактично не стримував себе жодним чином, демонструючи доволі показовий цинізм.

Причому це почалося вже на етапі підписання розписки М.Жернаковим як свідком про попередження про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих свідчень. Але він навідріз відмовився від цього, ймовірно, аби не обтяжувати себе таким зобов'язанням.

Витоки такої поведінки очільника ГО неважко побачити із одкровень самих членів ГРД третього складу, викладених у серпні цього року в публікації в «УП». Масштаб впливу головного судового активіста на формування ГРД, за словами його колег, характеризується хоча б тим, що він розставляв позначки, за кого належить голосувати.

Неформальні квоти

Питання легітимності та доброчесності нинішнього складу ГРД, а також реального характеру її взаємодії з ВККС належить до предмета безпосереднього розгляду ТСК. Саме ця комісія, в тому числі на підставі матеріалів, зібраних експертною групою, має дати політико-правову оцінку тим

практикам, які фактично склалися у сфері добору суддів.

Тому пояснення М. Жернакова, надані під час його допиту на засіданні ТСК, заслуговують на особливу увагу. З його слів випливає, що між ГРД та ВККС існували домовленості щодо певної кількості осіб, які мають бути призначені на посади суддів. Про факт такої домовленості та навіть про конкретні «кількісні параметри» можна дізнатися із відеозапису засідання.

Ця інформація, підтверджена Жернаковим, має принципове значення для оцінки як діяльності ГРД, так і ВККС. По суті йдеться про існування неформальної квоти чи «списків узгоджених кандидатів», що прямо суперечить конституційним принципам незалежності судової влади, рівності кандидатів та прозорості процедур добору.

За таких обставин ТСК, вочевидь, має проаналізувати відеозапис відповідного засідання та з'ясувати, чи мали місце будь-які письмові або усні «джентльменські угоди» між представниками ГРД, ГО «Фундація «DEJURE» та членами ВККС щодо підтримки конкретних кандидатів. У разі підтвердження таких домовленостей ця практика має бути кваліфікована як втручання в діяльність органу суддівського врядування та створення корупційних ризиків у процесі формування суддівського корпусу. Адже вона є несумісною з конституційним принципом незалежності судової влади й перетворює механізм оцінювання доброчесності з інструмента громадського контролю на інструмент кулуарного розподілу посад.

Саме це питання ТСК має або чітко спростувати, або так само чітко зафіксувати у своєму підсумковому звіті з відповідними рекомендаціями – як щодо змін до законодавства, так і, за потреби, щодо реагування з боку правоохоронних органів.

Що залишилося за кадром

На всі ці ризики варто дивитися крізь призму засідання експертної групи при ТСК, що відбулося 5 грудня. Як повідомляв «ЗіБ», там дискусія стосувалася передусім технічних параметрів моделі ГРД – кола громадських

організацій, вікового цензу, кількості представників, вимоги щодо грантового фінансування. Водночас низка принципових питань так і залишилися поза обговоренням.

По-перше, переосмислення потребує сам критерій доброчесності. Експертами наразі не запропоновано відповідь на ключове питання: де проходить межа між законною перевіркою доброчесності судді та перетворенням цього критерію на політичний чи ідеологічний фільтр для «неугодних» суддів. Без чіткого матеріального наповнення доброчесності будь-який інститут її оцінювання (у тому числі ГРД) неминуче балансує між правовою процедурою і політичним інструментом.

По-друге, відсутній аналіз альтернативних форм участі суспільства у формуванні та роботі органів громадського контролю. Експерти виходять з презумпції збереження ГРД в її нинішній конфігурації. Однак, саме така конфігурація містить очевидні ризики монополізації впливу й репрезентативних викривлень. Поза дискусією залишаються можливі моделі ширшого залучення громадськості – через інші інституції, професійні спільноти, регіональні механізми, участь сторін судового процесу тощо.

По-третє, наявні пропозиції не містять вимог до доброчесності самих членів ГРД. Вочевидь, тим самим законом мають бути прямо встановлені критерії доброчесності та професійної репутації членів ГРД, процедури їхньої перевірки (включно з перевіркою конфлікту інтересів та джерел фінансування) і чіткі правові наслідки невідповідності цим критеріям – від дисциплінарних механізмів до дострокового припинення повноважень. Без цього інституція, покликана оцінювати доброчесність інших, залишається сама поза рамками належного контролю.

Зона ризиків

Що побачили експерти, так це те, що нинішня модель формування ГРД та практичні форми її діяльності перебувають у зоні підвищених корупційних ризиків. Йдеться насамперед про опосередкований вплив на ГРД через фінансування з боку

ГО «Фундація «DEJURE» та привілейоване становище окремих її представників у складі ради. Така конфігурація створює можливість вибіркового використання інструментів ГРД: з одного боку – для фактичного «прикриття» недоброчесних суддів шляхом невинесення або пом'якшення негативних висновків, з іншого – для цілеспрямованого переслідування окремих суддів через ініціювання та підтримку негативних висновків і медійних кампаній.

У результаті інститут, покликаний забезпечувати неупереджений громадський контроль за доброчесністю, опиняється під ризиком перетворення на інструмент селективного впливу на судову систему в інтересах вузького кола акторів.

Ще одним принципово важливим аспектом, який не отримав належної оцінки, є сам процес обрання (призначення) членів ГРД. Формування нинішнього складу ради відбувалося у вузькому колі взаємопов'язаних між собою громадських організацій, які, за наявною інформацією, попередньо домовлялися про підтримку «своїх» кандидатів. Фактично вибори мали

характер закритої внутрішньої процедури, а не відкритого конкурсу для всього громадянського суспільства.

І вплив ГО став додатковим чинником корупційних ризиків. Частина керівників громадських організацій, що брали участь у формуванні складу ГРД, були не просто партнерами фундації, а входили до її керівних органів – правління чи наглядових рад.

За таких обставин нинішній склад ГРД навряд чи може вважатися дійсно незалежним, оскільки формувався в умовах конфлікту інтересів та залежності від однієї впливової структури.

Можливий вихід із ситуації – розформування цього складу ГРД і обрання нового на зовсім інших засадах: через прозору, конкурентну й відкриту процедуру, яка забезпечить реальну репрезентативність усього громадянського суспільства, а не лише обмеженого кола громадських організацій (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/170150-dobrochesnist_za_domovlenistyu_chomu_grd_peretvorilas_na_zak.html). – 2025. – 12.12).

Т. Лученко, Судово-юридична газета: Скільки коштів отримає судова система в наступному році та на скільки мільярдів вона недофінансована

Верховна Рада 02 грудня 2025 року ухвалила Закон про Державний бюджет України на 2026 рік. В ньому окремо виділені видатки на забезпечення здійснення правосуддя.

Установлено з 1 січня 2026 року прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі 3209 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років – 2817 гривень;
- дітей віком від 6 до 18 років – 3512 гривень;
- працездатних осіб – 3328 гривень;
- працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, посадового окладу прокурора окружної прокуратури, посадових окладів працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, а також

працівників податкових і митних органів, – на рівні, встановленому для відповідного державного органу станом на 31 грудня 2025 року.

Видатки Державного бюджету на правосуддя розподіляються наступним чином.

Державна судова адміністрація на забезпечення здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами в наступному році отримає 18,49 млрд грн за загальним фондом.

З них 16,17 млрд – це витрати на оплату праці. З урахуванням спецфонду Мінфін передбачив на 2026 рік для місцевих та апеляційних судів 22,69 млрд грн.

При цьому на Службу судової охорони в 2026 році планується виділити 1,246 млрд грн за загальним фондом.

На Вищу кваліфікаційну комісію суддів у 2026 році витратять 262 511,3 млн грн (за загальним фондом).

Видатки на Національну школу суддів складуть 92 748,9 млн грн.

Верховному Суду в 2025 році планують виділити 1,948 млрд грн за загальним фондом. Разом зі спецфондом – 2,6 млрд грн.

Спеціалізований окружний адміністративний суд отримає 34 308,8 25 грн.

Дещо збільшать фінансування Конституційного Суду України (до 344,6 млн грн)

Вищий антикорупційний суд в 2025 році прогнозовано отримає 510,8 млн грн. (ВАКС просив на 66 млн більше).

Здійснення правосуддя Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду обійдеться в 156 389,7 млн грн.

Вища рада правосуддя отримає в 2026 році 434 448,9 млн грн.

Фінансування отримає не працюючий Вищий суд з питань інтелектуальної власності, щоправда, небагато – 2 257,8 млн грн.

На виконання рішень судів на користь суддів, працівників апаратів судів та працівників органів і установ системи правосуддя заклали скромні 10 000,0 млн грн., що становить 0,4% від потреби.

Формально судова влада отримала дещо більше грошей, ніж торік, одночасно хронічні проблеми в черговий раз залишилися невирішеними.

Недофінансування судової гілки влади склало:

Конституційний Суд України 171,05 млн грн

Верховний Суд 445 258,8 млн грн

Вищий антикорупційний суд 66 429,1 млн грн

Вища рада правосуддя 64 135,2 млн грн

Державна судова адміністрація України 15 513 342,3 млн грн

Вища рада правосуддя ще у вересні 2025 року заявляла про критичну ситуацію із фінансуванням органів правосуддя та закликала Кабінет міністрів та Міністерство фінансів врахувати реальні потреби судової системи при формуванні бюджету на 2026 рік, аби забезпечити належні умови роботи суддів, завершення судової реформи та виконання

міжнародних зобов'язань України на шляху до членства в Європейському Союзі. Проте Уряд не врахував пропозиції ВРП на суму 16,2 млрд гривень.

Основні статті витрат, які потребують дофінансування :

-оплата праці;

-оплата комунальних послуг;

-виконання судових рішень.

ВРП планувала заповнити 2122 вакансії суддів (1600 у місцевих та 522 в апеляційних судах), проте у проекті бюджету на 2026 рік не передбачалося видатків на зарплату для 1963 із нових суддів.

Служба судової охорони зазначала про критичну потребу у додаткових 450 132,8 тис. грн. (з яких оплата праці 380 078,5 тис. грн.). ССО недоукомплектована майже на 60%.

Нагальною проблемою є відсутність додаткових асигнувань для виплати співробітникам Служби судової охорони додаткової винагороди, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», відповідно до рішень судів. З метою справедливого підходу та впорядкування процесу розподілу асигнувань Служба судової охорони запровадила та здійснює єдиний облік потреби в коштах на виконання рішень судів. Черговість виплат за рішеннями суду встановлюється за датою набрання законної сили рішенням суду.

Національна школа суддів України потребує додатково видатків на суму 8 981,0 тис. грн., в тому числі на оплату договорів цивільно-правового характеру для залучення суддів-тренерів до викладання.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України у своїх пропозиціях зазначила про необхідність додаткового фінансування видатків споживання загального фонду в розмірі 37 129,3 тис. грн., з яких 30 434,0 тис. грн. становить оплата праці.

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду Олександр Петришин в листі на ім'я Голові Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Дениса

Маслова повідомив останнього про основні проблемні аспекти, зумовлені щорічним незабезпеченням потреби Суду в бюджетних коштах :

- збереження висококваліфікованого кадрового потенціалу, підтримання в робочому стані матеріально-технічної бази та утримання в належному стані адміністративної будівлі Суду.

- оплата праці з нарахуваннями для забезпечення усіх виплат працівникам Суду відповідно до чинного законодавства,

- оплата теплопостачання,

- виконання судових рішень.

Крім того, у тоді ще проєкті Закону № 14000 не було визначено розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який застосовують для визначення базового розміру посадового окладу судді, а зазначено, що він застосовується на рівні, встановленому для відповідного державного органу станом на 31 грудня 2025 року. З огляду на ризики, зумовлені правовою невизначеністю цього питання, Секретаріат Суду розрахував імовірну додаткову потребу у видатках на збільшення винагороди суддів Суду з урахуванням прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 2026 рік – 3 328 грн.

У статті 30 проєкту Закону № 14000, як і в поточному році, встановлено розмір максимальної величини бази нарахування єдиного внеску – 20 розмірів мінімальної заробітної плати, що зумовило дефіцит бюджетних призначень за цією статтею витрат у поточному році. Також у додатковій потребі враховано підвищення розміру мінімальної заробітної плати із 8 000 грн до 8 647 грн.

Існує загроза блокування рахунків Суду, що унеможливить здійснення Судом його повноважень. Для виконання судового рішення (виконавчий лист Київського окружного адміністративного суду від 13 січня 2025 року № 640/20965/22) Суду потрібно 5 501,8 тис. грн та судового рішення (виконавчий лист Київського окружного адміністративного суду від 17 червня 2025 року № 640/20965/22) потрібно 1 833,1 тис. грн.

Відповідно до Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 року № 845, Суд щомісяця інформує Державну казначейську службу України про вжиті заходи для забезпечення виконання цих рішень. На розгляді в судах перебувають ще 12 справ (9 346,77 тис. грн). У разі задоволення судом останньої інстанції вимог позивачів Суд не матиме джерел для покриття таких значних сум видатків і за надходження відповідних виконавчих листів до Державної казначейської служби України рахунки Суду будуть заблоковані. Визначені у проєкті Закону № 14000 бюджетні призначення Суду ускладнять здійснення органом конституційної юрисдикції своїх повноважень, а в деяких аспектах створять ризики безспірного списання коштів, що призведе до блокування діяльності Суду.

Про аналогічні проблеми повідомляв і Голова Верховного Суду С. Кравченко (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/347756-skolko-sredstv-poluchit-sudebnaya-sistema-v-sleduyuschem-godu-i-na-skolko-milliardov-onanedofinansirovana>). – 2025. – 6.12).

С. Шкляр, Дзеркало тижня: ДСА: судовий завгосп, який загрожує вступу до ЄС

Рахункова палата вперше прямо назвала роботу Державної судової адміністрації (ДСА) неефективною. Водночас виявилось: адміністрація, яка постійно скаржиться на брак коштів, повернула до бюджету майже мільярд гривень – гроші, які могли піти на

ремонт судів і зарплати працівників. Європейська комісія вимагає прозорого конкурсу на посаду керівника, щоб припинити еру «виконувачів обов’язків». А громадськість пропонує радикальне рішення – ліквідувати територіальні управління ДСА до 2027 року. Хто має

рацію в цьому конфлікті й чому від «судового завгоспа» залежить вступ України до ЄС?

Усі ключові гравці – від Брюсселя до українських аудиторів – сходяться в одному діагнозі: ДСА є операційним ядром судової системи, без якого суди фізично зупиняться. Але водночас це інституція з хронічним «управлінським паралічем», який загрожує зірвати виконання євроінтеграційних зобов'язань за розділом 23 та Планом Ukraine Facility.

Підтвердженням цього є висновки аудиту, де зафіксовано низьку результативність організаційного та фінансового забезпечення судів, системне дублювання функцій і відсутність вертикалі управління між ДСА та її територіальними підрозділами, що прямо суперечить принципам ефективного державного адміністрування SIGMA/OECD.

Фінансовий парадокс

Минулого тижня Рахункова палата оприлюднила результати аудиту ДСА за 2023–2024 роки. Висновок безапеляційний: адміністрація не забезпечила ефективного функціонування судів.

Тут ховається головний парадокс. ДСА роками вибудовує комунікацію на тезі про «катастрофічне недофінансування». У зверненні до уряду на 2026 рік адміністрація заявляє про дефіцит у 15,5 млрд грн та покриття потреб лише на 59,4%.

Проте аудит виявив зворотний бік медалі: попри постійні скарги на брак коштів, ДСА повернула до бюджету 972 млн грн невикористаних асигнувань за два роки. Ще більш разючі цифри наводить громадськість у «Зеленій книзі»: перехідний залишок спеціального фонду ДСА на кінець 2024 року становив близько 1,9 млрд грн.

Це свідчить про глибоку кризу планування. Гроші є, але ДСА не здатна вчасно провести тендери, підготувати проєктну документацію для ремонтів або закупити обладнання. Замість того, щоб перетворитися на капітальні інвестиції чи премії працівникам, мільярди гривень «згоряють» на рахунках. Аудит прямо фіксує, що частка видатків розвитку становила

лише 2,2–3,7%, а задоволення реальної потреби місцевих судів – 51,4% 2023 року та 57,2% 2024-го, що навіть нижче за мінімум для підтримки інфраструктури судів.

Кадрова прірва: п'ять тисяч вакансій і плінність 29%

Аудитори зафіксували подвоєння кількості вакансій в апаратах судів: понад 5 тисяч незаповнених посад на початок 2025 року (18% штату). Плінність кадрів сягнула 26–29% на рік. Це означає, що суди втрачають інституційну пам'ять – досвідчених секретарів і помічників, які йдуть через неконкурентні зарплати.

Заради справедливості варто відзначити часткові успіхи: 2024 року ДСА вдалося підвищити середню зарплату в апаратах на 23% завдяки перерозподілу коштів із суддівської винагороди. Також адміністрація спільно з Вищою радою правосуддя (ВРП) активно лобіювала ухвалення закону №8222, який із 2026 року змінить систему оплати праці держслужбовців.

Однак громадські експерти вказують на зворотний бік: розподіл наявного фонду оплати праці – премій та надбавок – залишається непрозорим і створює кричущу нерівність між судами різних регіонів. В одних судах працівники отримують надбавки вдвічі вищі, ніж в інших, без зрозумілих критеріїв.

Аудит підтверджує: рівень укомплектованості кадрами не перевищував 82–83%, а середній показник неуккомплектованості апаратів становив 16,6–17,6%. У деяких судах плінність була вдвічі вищою за цільовий рівень державної служби, що дорівнює 13%. Це призводило до зростання навантаження на суддів, збільшення залишку нерозглянутих справ, який 2024 року зріс на 12% і сягнув 904 тисяч проваджень.

Як відключення SMS-повідомлень паралізувало суди

У квітні 2025 року ДСА наказала державному підприємству «Інформаційні судові системи» відключити сервіс SMS-повідомлень учасникам судових процесів – начебто «для економії».

Суди відреагували різко. Печерський райсуд Києва публічно заявив: паперові

повідстки коштують дорожче, йдуть тижнями, а в умовах війни часто взагалі не доходять. Результат передбачуваний: частіші неявки сторін, затягування розгляду справ на місяці, додаткові судові витрати. Економія на копійках обернулася мільйонними збитками для системи правосуддя.

Але ДСА наполягла на своєму. Цей епізод став символом управлінської культури адміністрації: замість системних рішень – точкові, неузгоджені із судами кроки, які реально погіршують доступ до правосуддя.

Зі свого боку аудиторі встановили, що протягом 2023–2024 років ДСА надсилала до судів і територіальних управлінь 57 окремих запитів щодо матеріально-технічних потреб, але не створила єдиної системи аналізу та пріоритизації таких звернень. Взаємодію із судами оцінено як фрагментарну: середній рівень відповідей ДСА на запити судів становив лише 39–42%, що фактично унеможливлювало оперативне управління інфраструктурою та сервісами, включно з електронними повідомленнями.

Цифровізація

У звітах для Вищої ради правосуддя ДСА рапортує про успіхи: кількість документів, поданих через «Електронний суд», 2024 року сягнула 3,18 мільйона (зростання у 2,3 раза).

Та якщо заглибитися, картина інша. Технічний аудит підтвердив: нинішня Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) є архітектурно застарілою, «клаптиковою» й не підлягає простому оновленню. Європейські партнери вимагають побудови принципово нової системи – Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС).

Ба більше, Рахункова палата зафіксувала критичний знос обладнання: списанню підлягають 30% засобів фіксування судового процесу та 23% серверів. Без термінового оновлення технічної бази цифровізація існуватиме тільки у звітах ДСА, а не в реальності. Суди можуть просто зупинитися через відмову техніки.

У звіті також зазначено, що рівень забезпечення судів засобами інформатизації

в середньому становив 85–87%, але значна частина техніки була морально застарілою: 19,3% комп'ютерів, 17,4% оргтехніки та майже 30% систем аудіофіксації підлягали обов'язковому списанню станом на початок 2025 року. Ці цифри демонструють, що цифрова інфраструктура функціонує на межі ресурсу, а без її модернізації жодна судова реформа не має шансів на успіх.

Корупційні ризики та вакуум відповідальності

Європейська комісія у Звіті-2025 наголошує: ДСА занадто довго працює під керівництвом «виконувача обов'язків». Попереднього голову звільнили на тлі корупційного скандалу, а конкурс на нову посаду затягнувся. Це створює вакуум відповідальності. Брюссель вимагає прозорого конкурсу за участю міжнародних експертів – як це було зроблено з ВККС.

Громадські організації йдуть далі. У тіньових звітах до Європейської комісії вони вказують на системні корупційні ризики в закупівлях територіальних управлінь ДСА. Національна поліція розпочала кримінальні провадження щодо службових осіб адміністрації за матеріалами НАЗК – ідеться про можливе привласнення майна та зловживання в закупівлях. Деталей розслідування не розголошують, але сам факт свідчить про глибоку проблему з доброчесністю.

Вища рада правосуддя в публічних зверненнях обмежується м'якшими формулюваннями: рекомендує звільняти посадовців – фігурантів кримінальних проваджень і посилювати внутрішній контроль. «Зелена книга» також вказує на непропорційний вплив ДСА на керівництво апарату Верховного суду та формальний підхід до виконання антикорупційних програм.

Проте звіт за результатами аудиту підтверджує структурні ризики. Територіальні управління мають надмірні повноваження та фактично працюють як автономні розпорядники, що ускладнює централізований контроль. Окрім того, аудит деталізує, що ДСА не має системи моніторингу закупівель і не перевіряє обґрунтованості розрахунків потреб

перед виділенням коштів. Відсутність прозорості методології планування створює умови для суб'єктивних рішень і потенційних зловживань, які й фіксують органи контролю.

Широкі повноваження й вузьке місце

Повноваження Державної судової адміністрації охоплюють практично всі ключові процеси функціонування судів. У звіті Рахункової палати наголошено, що саме масштаб цих завдань дає змогу оцінити глибину управлінських проблем. ДСА відповідає за фінансове забезпечення місцевих і апеляційних судів, затверджує структуру й штатну чисельність апаратів, визначає нормативи матеріально-технічного забезпечення, організовує закупівлі та комп'ютеризацію, формує пропозиції щодо кількості суддів і забезпечує роботу всієї інформаційної інфраструктури судової влади.

Звіт наводить перелік функцій ДСА, який включає фінансування судів, планування витрат, оновлення технічних ресурсів, адміністрування мережевого обладнання, ведення будівельного фонду, управління серверними системами та супровід ЄСІТС. Саме ці функції показані на діаграмі повноважень у документі. Вони демонструють, що від ефективності ДСА залежить робота всіх 507 місцевих судів, а також апеляційних та спеціалізованих установ. Станом на 2025 рік зміну територіальної підсудності застосовано щодо 173 судів – це збільшило навантаження на адміністрацію і зробило її роль іще критичнішою.

Аудит фіксує значний розрив між обсягом повноважень і реальними результатами. Упродовж 2023 і 2024 років частка видатків розвитку в загальній структурі становила лише від 2,2 до 3,7%, що є вкрай низьким показником для системи, яка потребує модернізації. Крім того, до списання було віднесено 19,3% комп'ютерів, 22,6% серверів і майже 30% обладнання для фіксації судового процесу. Такий стан технічної бази свідчить про те, що ДСА не справляється з базовими обов'язками, насамперед із плануванням закупівель і підтримкою інфраструктури.

До повноважень ДСА належать організація матеріального забезпечення судів і контроль

над їхніми потребами. Проте за два роки адміністрація надіслала судам 57 окремих запитів щодо оновлення даних про техніку, приміщення, відеозв'язок та інші ресурси. Такий ручний підхід свідчить про відсутність єдиної цифрової системи обліку, що унеможлиблює якісне планування бюджетів і закупівель.

Аудитори наголошують: оскільки ДСА контролює фінансове, технічне, кадрове та організаційне забезпечення, її неефективність поширюється на всю судову систему. Якщо адміністрація не проводить тендерів, суди працюють на техніці, строк експлуатації якої спливає. Якщо не затверджуються нормативи, суди не можуть планувати кошториси. Якщо не оновлюються сервери, «Електронний суд» працює з перебоями. Звіт містить висновок про те, що масштаби проблем ДСА безпосередньо пов'язані з масштабом її повноважень. Інакше кажучи, якість роботи судової системи в Україні визначається якістю управління з боку її центрального адміністратора.

Ситуація навколо ДСА нагадує «інституційний шпагат»

Вища рада правосуддя оцінює роботу ДСА як «задовільну». Це політична оцінка. ВРП розуміє слабкість ДСА, але намагається втримати керованість системою під час війни, виступаючи її «адвокатом» перед урядом і лобіюючи фінансування.

Рахункова палата, ЄС і громадськість ставлять оцінку «незадовільно». Для них ДСА – це неефективна надбудова, яка не здатна освоїти ресурси, повертає мільярди до бюджету, коли в судах немає паперу, та потребує повного перезавантаження.

Косметичні зміни вже не спрацюють. Дорожня карта верховенства права, затверджена урядом 14 травня 2025 року, містить чіткі дедлайни: до кінця 2027 року Україна має завершити реформу управління судами та впровадити нову ІТ-систему.

Аудит деталізує, що суди щороку отримують більше справ: 2024 року їх надійшло 4,42 мільйона, а розглянуто 4,29 мільйона, що забезпечило зростання залишку та збільшення кількості справ, розгляд яких триває понад

рік, на 19%. За таких умов слабка ДСА – це не просто адміністративна проблема, а чинник ризику для доступу громадян до правосуддя.

Щоб виконати вимоги вступу до ЄС, Україні доведеться піти на складні кроки.

По-перше, провести незалежний функціональний аудит ДСА й територіальних управлінь. За результатами аудиту ліквідувати зайві ланки та оптимізувати структуру. Громадськість пропонує радикальний варіант: ліквідацію територіальних управлінь до 2027 року та побудову централізованої сервісної моделі.

По-друге, впровадити жорсткий контроль над фінансовим плануванням. Мільярди гривень не мають повертатися до бюджету,

коли в судах немає обладнання, а працівники чекають на зарплату. Необхідна єдина цифрова система управління ресурсами з прозорими критеріями розподілу.

Судова система залишиться «слабкою ланкою» євроінтеграції, якщо ДСА не зміниться. Можна набрати тисячу доброчесних суддів – але якщо в них не буде приміщень, комп'ютерів і помічників, правосуддя зупиниться.

Тепер усе залежить від політичної волі. Або ми реформуємо «судового завгоспа» – або він стане причиною, через яку Україна не виконає розділу 23 й застрягне на порозі ЄС (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/dsa-sudovij-zavhosp-jakij-zahrozhuje-vstupu-do-jes.html>). – 2025. – 10.12).

В. Шулик, Громадський простір: Посилення місцевої демократії через децентралізацію та участь громадян: результати співпраці громад з VNG International

У період повномасштабної війни та дії воєнного стану децентралізація і розвиток партисипативних механізмів набувають особливого значення для стійкості та розвитку територіальних громад. Залучення мешканців до ухвалення рішень, прозоре врядування та спроможні органи місцевого самоврядування є ключовими передумовами ефективного реагування на кризові виклики, збереження довіри в громадах і забезпечення безперервності надання публічних послуг. Водночас саме ці принципи становлять основу європейської моделі місцевого самоврядування та є невід'ємною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що робить їх впровадження особливо актуальним в умовах війни та підготовки до повоєнного відновлення.

У межах проєкту Агентства міжнародного співробітництва Асоціації муніципалітетів Нідерландів (VNG International) «Підтримка відновлення місцевого самоврядування та відбудови і реконструкції громад в Україні: Фаза II» було впроваджено напрям «Децентралізація та демократизація», який

став базовим принципом трансформації муніципального управління в умовах війни та підготовки до повоєнного відновлення. Його метою було впровадження партисипативної, цифровізованої та партнерської моделі управління, що відповідає європейським стандартам місцевої демократії та принципам децентралізації.

Кластерний підхід як основа змін

Ключовим інструментом реалізації напряду став Навчально-інноваційний кластер 4D «Діалог. Довіра. Демократія. Добробут», який став платформою для міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва, обміну досвідом і спільного впровадження інноваційних підходів до залучення громадян.

Модель розроблено та впроваджено спільно із 12 цільовими громадами:

- Баштанська ТГ (Миколаївська область)
- Бериславська ТГ (Херсонська область)
- Високопільська ТГ (Херсонська область)
- Наталинська ТГ (Харківська область)
- Недригайлівська ТГ (Сумська область)
- Очаківська ТГ (Миколаївська область)

Першотравенська ТГ (Дніпропетровська область)

Перещепинська ТГ (Дніпропетровська область)

Підгородненська ТГ (Дніпропетровська область)

Первомайська ТГ (Миколаївська область)

Снігурівська ТГ (Миколаївська область)

Талалаївська ТГ (Чернігівська область)

Партисипативне та цифрове управління: від консультацій до системної участі громадян

У межах наряду громади здійснили перехід від поодиноких або формальних консультацій до системної участі громадян у процесах ухвалення рішень. Було сформовано Мережу громадських рад, до складу якої увійшли 83 представники інституцій громадянського суспільства. Громадські ради, створені відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №996, стали постійно діючими дорадчо-консультативними органами та інструментами громадського контролю. Це перший в Україні приклад, коли кілька територіальних громад об'єдналися у спільну міжмуніципальну мережу громадських рад, що функціонує як елемент партисипативного управління не лише на рівні окремих громад, а й у ширшому кластерному форматі.

Нідерландська експертиза стала важливим елементом підвищення професійних компетенцій представників громад та посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Так, нідерландськими експертами було проведено низку заходів і тренінгів, спрямованих на підвищення професійних компетенцій представників громад та посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Зокрема, проведено комплексний тренінг щодо ефективного залучення громадськості до діяльності громади, включно з організацією консультацій, громадських заходів та активним залученням різних груп населення у процес ухвалення рішень. Такі заходи містили практичні кейси нідерландських громад, підходи до роботи з місцевими депутатами

та громадськими активістами, а також методи побудови партнерських відносин між владою і мешканцями. Окрім цього, проведено онлайн-тренінг для депутатів цільових рад «Роль депутатів місцевих рад у системі партисипації на місцевому рівні під час війни в Україні», під час якого учасники отримали практичні інструменти для інтеграції принципів партисипативного управління у щоденну діяльність, механізми контролю та оцінки ефективності рішень органів місцевого самоврядування, а також приклади залучення громадян до бюджетних і проєктних процесів навіть в умовах воєнних обмежень.

Окрім цього, у межах проєкту всі громади Кластеру успішно впровадили платформи електронної демократії (e-DEM, «Досвід», «СВОЇ»), які забезпечили мешканцям реальний доступ до електронних петицій, онлайн-консультацій, громадських опитувань та інструментів бюджету участі. Це стало можливим завдяки синергійній співпраці української команди VNG International з Програмою EGAP, яку впроваджує Фонд Східна Європа – провідна українська громадська організація, що працює над розвитком електронного урядування, прозорості, підзвітності та участі громадян на національному й місцевому рівнях. Поєднання цифрової експертизи EGAP і практичного досвіду VNG International у сфері муніципального урядування дозволило громадам забезпечити безперервний двосторонній діалог між владою та жителями навіть в умовах обмеженої фізичної доступності та високих безпекових ризиків, зміцнивши стійкість місцевого самоврядування, довіру громадян і основу для подальшого демократичного розвитку відповідно до європейських стандартів.

Нормативне закріплення демократичних змін і практичні результати для громад

Важливим результатом наряду стало нормативне закріплення демократичних змін на рівні територіальних громад. У межах проєкту Асоціація міст України розробила Посібник “Примірний статут територіальної громади”, який ліг в основу підготовки та

оновлення статутів у цільових громадах. Документ закріплює механізми партисипації, прозорості та підзвітності влади, визначає роль громадських рад, цифрових інструментів участі та принципи громадського контролю.

Розроблення примірною статуту має стратегічне значення, оскільки створює уніфіковану, практичну та юридично коректну основу для впровадження демократичних інструментів у громадах по всій країні. Він дозволяє органам місцевого самоврядування не лише формально виконувати вимоги законодавства, а й системно впроваджувати європейські стандарти місцевої демократії, враховуючи потреби різних груп населення – молоді, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, ветеранів та інших вразливих категорій. Таким чином, статuti стали не просто регламентуючими документами, а реальним інструментом побудови відкритої, інклюзивної та стійкої моделі місцевого врядування.

Практичним продовженням інституційних змін стала реалізація грантових проєктів, спрямованих на створення інклюзивних громадських, молодіжних, ветеранських і медіапросторів, а також відкритих майданчиків для діалогу та спільних заходів. У грудні 2024 року в межах проєкту було організовано навчальний візит до Королівства Нідерландів, під час якого представники цільових територіальних громад ознайомилися з роботою громадських просторів та центрів громадянської активності.

Отримані під час візиту знання та практичний досвід організації діяльності громадських центрів, залучення мешканців до спільного користування просторами, проведення консультацій, навчальних і культурних заходів були адаптовані до українського контексту та враховані під час реалізації грантових проєктів VNG International у цільових громадах. У результаті в громадах було відкрито або модернізовано простори, які функціонують

як осередки громадської активності, взаємодії між різними групами населення та розвитку локальних партнерств.

Ці ініціативи сприяли:

- посиленню соціальної згуртованості,
- створенню безпечних просторів для самореалізації,
- підвищенню довіри до органів місцевого самоврядування,
- взаємодії між різними групами населення та розвитку локальних партнерств.

Результати напряму «Децентралізація та демократизація» показали, що навіть в умовах війни територіальні громади здатні впроваджувати європейські демократичні практики, посилювати інституційну спроможність та формувати культуру участі. Напрацьовані підходи створюють міцну основу для сталого повоєнного відновлення громад, зміцнення довіри між владою та мешканцями, розвитку міжмуніципальної співпраці та подальшої інтеграції України до європейського простору місцевого самоврядування.

У майбутньому напрацювання напряму мають значний потенціал для масштабування на інші регіони України. Кластерний підхід до впровадження партисипативних інструментів продемонстрував свою ефективність як практичний механізм системної трансформації місцевого врядування, здатний поєднати інституційну спроможність органів влади, активну участь громадян та міжмуніципальну співпрацю. Його подальше поширення може стати одним із ключових інструментів реалізації децентралізації, поглиблення демократичних процесів і наближення українських громад до європейських стандартів управління в умовах відновлення та післявоєнного розвитку (*Громадський простір* (<https://www.prostir.ua/?news=posylennya-mistsevoji-demokratiji-cherez-detsentralizatsiyu-ta-uchast-hromadyan-rezultaty-spivpratsi-hromad-z-vng-international>). – 2025. – 30.12).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Президент Володимир Зеленський не вважає, що потрібно змінювати Конституцію в частині наміру вступити до НАТО. Про це він сказав на брифінгу в Брюсселі 18 грудня.

На його думку, рішення стосовно Конституції має ухвалювати народ. І точно не треба її змінювати через позицію Росії.

США мають незмінну політику стосовно цього: вони Україну в Альянсі не бачать. Це було ще за попередньої адміністрації Джо Байдена і триває зараз. Але президент би не виключав, що це не зміниться.

“Ми хотіли мати такі гарантії безпеки, вважаємо, що на них заслуговуємо. Політика послідовна у Сполучених Штатах, вона не змінюється стосовно членства України в НАТО: нас там не бачать. Поки що. Все в нашому житті поки що. Може, в майбутньому зміниться позиція. Може хтось буде усвідомлювати, що сильна українська армія посилює НАТО, а не навпаки. Це ж питання політики, змінюється світ. Хтось живе, хтось помирає”, – сказав він (*Лівій Бебез* (https://lb.ua/world/2025/12/18/712548_zelenskiy_zminyuvati.html). – 2025. – 18.12).

Суддю Конституційного суду у відставці і члена Венеційської Комісії від України С. Головатого переобрано на посаду голови підкомісії з правовладдя («верховенства права») Венеційської Комісії. Це вже третя каденція Головатого на цій посаді. Його переобрано на два роки. Статус Сергія Головатого дозволить йому входити до складу розширеного бюро Венеційської Комісії – одного з її керівних органів.

Крім того, на цій же пленарній сесії Венеційська Комісія ухвалила документ «Оновлене мірило правовладдя» та висновок щодо проєкту Закону України про внесення змін до законодавства в питанні конкурсного добору кандидатів на посаду судді Конституційного суду України (*Главком* (<https://glavcom.ua/country/society/suddju-konstitutsijnoho-sudu-u-vidstavtsi-pereobrano-do-skladu-venetsijskoji-komisiji-1092860.html>). – 2025. – 13.12).

Конституція України не передбачає будь-якого референдуму щодо міжнародних договорів. Наголосив юрист, експерт Центру політико-правових реформ Андрій Магера в етері Еспресо.

«Варто наголосити на тому, що ми у своїй ситуації повинні відштовхуватись від Конституції України. Конституція України говорить про те, що укладення міжнародних договорів – це повноваження президента України, він ні у кого не повинен запитувати якоїсь згоди, чи в Кабміні... Парламент, це і його повноваження за Конституцією, надає згоду на обов’язковість цього міжнародного договору і тільки в такому разі, після надання згоди саме парламенту на обов’язковість міжнародного договору, цей договір стає частиною національного законодавства України. І Конституція України не передбачає будь-якого референдуму щодо міжнародних договорів як таких взагалі», – зазначив він.

Андрій Магера наголосив, що країна має діяти в межах своєї Конституції.

«Це означає, що ми повинні діяти в руслі і в дусі Конституції України і предмету для українського референдуму, в частині міжнародних договорів немає і бути не може. Тому це дуже хибний шлях, але ініціатива, яка лунає з боку президента, свідчить лише про одне, що він не збирається брати на себе будь-яку політичну відповідальність і він хоче її розділити з українським народом», – додав він (*Еспресо* (<https://espresso.tv/suspilstvo-prezident-ne-zbiraetsya-brati-na-sebe-bud-yaku-politichnu-vidpovidalnist-yurist-magera-pro-referendum-shchodo-mirnogo-planu>). – 2025. – 24.12).

Онлайн-вибори неможливо провести в неконтрольованому середовищі, вони суперечать Конституції та можуть відкрити шлях до масових фальсифікацій з території рф і окупації. Про це під час ефіру заявив віцепрезидент Української Спілки Промисловців і Підприємців (УСПП) Іван Петухов.

«Конституція забороняє або обмежує голосування у неконтрольованому середовищі. А що в нас інтернет контрольоване середовище? Наприклад, вам заборонили ходити на якийсь сайт, користувачі обходять обмеження через VPN. Для цього можна у Дата -центрі зламаною два роки тому Київстара, Волі чи іншої компанії, орендувати сервер та взяти блок IP адрес та зробити VPN або ж скористуватися чиеюсь хмарою. Тобто зробити так, щоб VPN був в Україні. І що виходить, людина заходить на VPN і вона вже не сидить у московії на болотах. Адже точка входу з України. То чи є контрольоване середовище і хто його контролює? Хто це буде перевіряти, у кого буде час на швидку верифікацію? Крім того, не можна змінювати Конституцію в умовах війни», – наголошує віце-президент УСПП.

Також І. Петухов нагадав, що кримінальне законодавство повинно передбачати відповідну кримінальну відповідальність за порушення, пов'язані з інтернет голосуванням.

«Тут взагалі непахане поле. Багата кількість людей постраждали через шахраїв, які вкрали їх банківські рахунки. І хіба поліція щось зробила? Це не поліція, це ухилинти. Згадую 2022 рік, коли під час повномасштабного вторгнення рф не було поліції...», – каже експерт.

Крім того, він підкреслив, що для інтернет-голосування ЦВК має верифікувати, хто з громадян де знаходиться. Тобто, хто знаходиться в Україні, а хто за її межами.

«Чи ми достовірно знаємо, хто знаходиться в Україні? В консульствах станом на 2023 рік зареєстровано лише близько 493 тисяч українців, хоча сказано, що за кордон виїхало 8 млн наших громадян. Тому навіть, якщо людина верифікувала себе в Дії, ніхто не зможе сказати, де вона фізично знаходиться. Що спецслужби будуть перевіряти, де знаходиться кожна людина? Це не можливо зробити фізично. А в якому середовищі знаходиться людина, яка буде голосувати – найголовніше питання. А може у людей в окупації позабирали смартфони. А потім ці смартфони перетворюються на мільйони голосів так званих українців в росії. І тоді вибори виграє Бойко з ОПЗЖ, а з ним повернеться Янукович та Рабинович разом з Міндічем. Це

найболючіше питання», – резюмує І. Петухов (*I-UA.TV* (<https://i-ua.tv/news/93911-miliony-holosiv-z-okupatsii-ta-rf-ekspert-poperedyv-pro-zahrozy-internet-vyboriv>)). – 2025. – 25.12).

Із нагоди 30-ї річниці членства України в Раді Європи 5 грудня 2025 року відбулося експертне обговорення на тему: „Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні – забезпечення демократичної безпеки в Україні: досягнення, виклики та перспективи“. Захід організований Департаментом виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у межах процедури моніторингу за виконанням рішень ЄСПЛ Україною. Від Конституційного Суду України участь у заході взяла суддя Оксана Гришук.

Цей захід дав можливість представникам органів державної влади, судових установ та міжнародних інституцій обговорити питання щодо ключових досягнень України у виконанні рішень ЄСПЛ за весь період членства у Раді Європи. Окремо увагу було зацентовано на періоді після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році, коли постали нові виклики.

Наголошувалося, що Україна активно працює над виконанням рішень ЄСПЛ, інтегруючи європейські стандарти прав людини. Інтенсивність та якість виконання рішень є предметом постійного аналізу з боку Ради Європи.

Під час стратегічного обговорення визначено інституційні і практичні виклики у виконанні рішень ЄСПЛ в Україні в умовах триваючої агресивної війни. У цьому контексті надано відповіді, зокрема, на такі питання: як повномасштабна агресивна війна вплинула на інституційну спроможність державних органів забезпечувати виконання рішень ЄСПЛ; які виклики виникають у їх виконанні через втрату контролю над частиною території. Ішлося і про практичні обмеження у виконанні рішень ЄСПЛ (відсутність доступу до місця злочину, неможливість встановити або опитати свідків) та фінансові і процесуальні бар'єри.

Учасники заходу також обговорили питання щодо нещодавніх і запланованих законодавчих

змін стосовно виконання рішень ЄСПЛ та наголосили на важливості їх виконання як ключового рушія для подальшої євроінтеграції.

Суддя Конституційного Суду України Оксана Гришук долучилася до обговорення окреслених питань. Вона зацентувала на досвіді застосування практики ЄСПЛ Конституційним Судом України та зазначила, що юридичні позиції ЄСПЛ є важливим орієнтиром для Суду.

На завершення учасники визначили шляхи у зміцненні національних механізмів виконання рішень ЄСПЛ (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vykonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudyny-ekspertne-obgovorennya>). – 2025. – 10.12).*

Україна відновлює кадрову спроможність судової системи та виконує одне з принципових зобов'язань перед Євросоюзом у межах програми Ukraine Facility.

Так, з травня 2024 року по грудень 2025 року в Україні було призначено 453 судді, що дозволило перевищити мінімально необхідний поріг і повністю виконати індикатор 3.1 Плану України.

Як повідомляла «Судово-юридична газета», Президент Володимир Зеленський підписав фінальні укази про призначення суддів. Цим він завершив формування необхідного обсягу кадрових рішень у межах реформи підзвітності, доброчесності та професіоналізму судової влади.

Відновлення кадрового потенціалу судової системи здійснювалося відповідно до оновленого законодавства, яке передбачає:

- спрощені етапи добору та скорочені періоди підготовки;
- застосування оприлюднених критеріїв професійної компетентності та доброчесності;
- залучення Громадської ради доброчесності до перевірки кандидатів у визначених законом випадках.

За результатами конкурсів до місцевих судів, апеляційних судів та Вищого антикорупційного суду (ВАКС):

-Вища кваліфікаційна комісія судів України (ВККС) провела добір та кваліфікаційне оцінювання;

-Вища рада правосуддя ухвалила рішення про призначення;

Президент України підписав відповідні укази.

У підсумку з травня 2024 року по грудень 2025 року було призначено 453 судді, що перевищує мінімальний необхідний поріг. Такий результат демонструє спроможність судової системи України здійснювати кадрове посилення у необхідних масштабах та є однією з умов для подальшої стабільної фінансової підтримки в межах Ukraine Facility.

В Мінекономіки пояснили, чому відновлення кадрового потенціалу судової системи важливе:

- зміцнення судової спроможності та пришвидшення розгляду справ;
- підтримка антикорупційної інфраструктури, зокрема через окремий конкурс до ВАКС;
- виконання міжнародних зобов'язань у межах Плану України;
- продовження системної реформи судової системи та забезпечення доступу до правосуддя;
- підвищення прозорості і довіри до судової системи.

«Індикатори у сфері права та реформування судової системи – серед найбільш принципових та пріоритетних для ЄС. Їхнє виконання є прямим свідченням того, як рухається реформа правосуддя і наскільки системно Україна імплементує європейські стандарти. Виконання індикатора 3.1 стало можливим завдяки злагодженій роботі всіх інституцій – ВККС, Вищої ради правосуддя, Офісу Президента та Міністерства юстиції. Ми дякуємо всім, хто сприяв досягненню цього результату», – наголосила заступниця міністра економіки Дарія Марчак (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/ukraine/348690-naznachenie-453-sudey-za-poltora-goda-ukraina-vypolnila-klyuchevoy-indikator-ukraine-facility>). – 2025. – 17.12).*

Під час традиційного форуму «Реформи. Децентралізація. Євроінтеграція», що відбувся 1 грудня у місті Буча, учасники детально обговорили національну візію реформи децентралізації в умовах європейської інтеграції.

За словами заступника Голови Верховної Ради України Олександра Корнієнко, який виступив на відкритті заходу, «лише сильні регіони та ефективна взаємодія між центральною владою та місцевим самоврядуванням забезпечать майбутнє для всієї країни – як політичне, так і безпекове».

«Ми продовжуємо активно працювати над реалізацією реформи децентралізації: впровадження нагляду, законодавча робота, фінансова децентралізація, адміністрування податків», – зазначив Олександр Корнієнко.

За повідомленнями сайту парламенту, голова Комітету ВР з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку і містобудування Олена Шуляк підкреслила, що у сфері адаптації реформ децентралізації «європейське законодавство впливатиме на українські громади дуже широко: від аграрного розвитку до екології та закупівель».

«Недарма кажуть, що 70% норм ЄС у підсумку реалізуються саме на місцевому рівні. Адже саме громади першими відчують нові стандарти екології, модернізацію виробництва та зміну політик зайнятості», – заявила Олена Шуляк.

Вона відзначила п'ять важливих пріоритетів для України, які пов'язані із реаліями та процесом децентралізації на місцях.

П'ять ключових кроків для місцевого самоврядування

Чітке розмежування повноважень. Два законопроекти Ukraine Facility – це прозорий розподіл відповідальності, який має прибрати дублювання і хаос.

Політика для різних типів регіонів, зокрема прифронтових. Аграрний південь, інноваційний центр, туристичний захід і території біля фронту потребують різних інструментів. У парламенті вже працює МФО, і ми розглядаємо створення окремого підкомітету.

Проекти розвитку, а не лише відбудови. «Зелений» і цифровий перехід повинні стати основою кожного проекту. Відбудова має давати нову якість і новий потенціал зростання.

Дискусія про модель регіонального самоврядування. Україна має знайти

оптимальну конфігурацію: зберегти існуючу модель чи оновити її. Цю розмову потрібно починати зараз.

Залучення бізнесу до ухвалення рішень. Громади мають плани і стратегії, але бізнес часто лишається осторонь. Його участь означає інвестиції, робочі місця та іншу якість розвитку.

Про ключові елементи реформи децентралізації

Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади є ключовим елементом завершення реформи децентралізації. Про це на Форумі заявив народний депутат України, голова підкомітету з питань співробітництва територіальних громад та регіонів Олександр Аліксійчук.

«Чітка і прозора система компетенцій дозволить громадам оперативно ухвалювати рішення й ефективно реалізовувати власні стратегії розвитку. Наше завдання у Верховній Раді України – забезпечити таку законодавчу рамку, яка гарантуватиме баланс, відповідальність і дієвість на кожному рівні влади», – відзначив народний депутат України.

За словами голови підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування, народного депутата Віталія Безгіна, «цього року Верховна Рада України ухвалила низку ключових рішень для підтримки місцевого самоврядування та готує важливі законодавчі ініціативи, які посилять дієздатність громад».

«Форум вкотре підтверджує свою необхідність як простір для чесного й конструктивного діалогу, який сприяє зміцненню місцевої демократії та розвитку громад», – заявив Віталій Безгін.

Він також відмітив, що «третій Бучанський форум зібрав центральну та місцеву владу в громаді, яка стала символом успішної децентралізації та водночас пережила найбільчіші події російсько-української війни».

Під час форуму було презентовано:

– результати опитування представників органів місцевого самоврядування щодо пріоритетних законопроектів з децентралізації, що допоможе краще визначити потреби

місцевого самоврядування у законодавчих змінах;

– експериментальну Платформу Е-консультацій з органами місцевого самоврядування (КОМС), яка має на меті запровадити ефективні консультації між Комітетом, органами державної влади і органами місцевого самоврядування, насамперед з питань, які стосуються децентралізації та розвитку територіальних громад;

– напрацювання щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів і органів місцевого самоврядування та центральних і місцевих органів виконавчої влади за принципом субсидіарності (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/347622-mestnoe-samoupravlenie-pyat-shagov-kotorye-dolzhen-obespechit-reformy-detsentralizatsii>). – 2025. – 2.12).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

П. Слободянюк, суддя Шевченківського районного суду м. Києва, кандидат юридичних наук

Досконалість «швейцарського механізму» в українських реаліях правосуддя: кадровий аспект

1. Коли кадрова політика стає наріжним каменем правосуддя

Реалії функціонування українського правосуддя вже утворили проблемне і гостре питання про те, на які моделі варто рівнятися і які системи світової судової адміністрації для України будуть зразком як стабільності, передбачуваності так якісної кадрової політики. Серед подібних систем не можна не згадати Швейцарію, країну, в якій судова влада не лише вибудована за принципами функціональної незалежності, а й демонструє майже хірургічну точність управлінських рішень. Саме тому сьогодні дедалі частіше лунає теза про так званий «швейцарський механізм» – модель, яка працює не за рахунок деклараційних принципів, а за рахунок вбудованих у систему механізмів добору, оцінювання, фінансування й адміністрування судів.

В українських пенатах все інакше, і картина доволі сумна. Суддів катастрофічно не вистачає, суди роками завалені справами, а конкурси на посади проходять «ривками» – то густо, то пусто. Головні органи, які мали б керувати процесом, часто буксують, а стабільної та зрозумілої моделі відбору просто немає. Як наслідок, правосуддя працює з перебоями, а про якість годі й казати. Саме тому слід придивитися до

країни, в якій суддівська кадрова політика це не головний біль, а налаштований інструмент правового життя. Порівняння України зі Швейцарією як контрастний душ, бо завдяки йому можна побачити і зрозуміти, де саме в українській системі є найслабші місця.

2. Швейцарська модель: коли кадрова політика працює як система, а не як епізод.

У Швейцарії судова влада стала результатом тривалих періодів історичного розвитку, в яких відшліфовувався практика державотворення і будови національного права. Швейцарська концепція правосуддя стоїть на трьох базових опорах:

– Стабільність та передбачуваність кадрових процедур. Суддів у Швейцарії не «підбирають», не «шукають» і не «добирають». Їх планово проводять через відкриті конкурси, додержуються політичних квот кантонів, перевіряють компетентності та застосовують систему професійних вимог. Немає жодних періодів «відсутності органів добору», жодних заморожених конкурсів на осадку судді і жодних кадрових провалів на роки.

– Децентралізована модель управління судами. В швейцарській системі судової влади присутня диференціація між федерацією і

кожним кантоном. Кожен кантон сам формує власні процедури добору та подальшого оцінювання суддів і кандидатів. Кантони дотримуються загальних принципів верховенства права та незалежності.

-Outcome-oriented підхід як частина кадрової політики. Швейцарські суди вже понад двадцять років переходять від класичної моделі «управління процесами» до моделі «управління результатами». Кадрові рішення тут базуються на аналізі реальної продуктивності судів, часових показниках, навантаженні та відповідності роботи судді стандартам організації правосуддя.

-Широке використання емпіричних даних. Швейцарія – одна з небагатьох країн Європи, в якій статистичні моделі оцінювання роботи судів це постійна складова прийняття правових рішень. Це означає, що кадрова політика спирається не на декларації, а на цифрові індикатори ефективності. Отже у підсумку швейцарський «кадровий механізм» – це не набір окремих процедур, а вивірена і структурована система, де кожен елемент взаємопов'язаний і підсилює інші.

3. Українська кадрова політика в правосудді: реальність, яка втомила від тимчасовості

Українська судова система зараз – це суцільний будмайданчик, де ремонт триває вічно, а жити в будинку все ще неможливо. Головна проблема навіть не в законах, а в людях. Точніше, в їх відсутності.

По-перше, хронічний дефіцит суддів. Станом на 2025 рік пустують тисячі крісел, і є факт шаленого навантаження на працюючих суддів. Так на одного суддю припадає до тисячі справ на рік (в окремих випадках – і більше тисячі), і говорити про якість правосуддя дуже складно, бо слід встигнути хоча би просто вчитати документи. Ця практика дуже виснажує судову систему зсередини.

По-друге, присутній хаос у процедурах добору. На поверхні нестабільність у правилах гри, фіксуються часті зупинки в роботі головних органів судочинства. В період 2019 по 2022 рік, коли ВККС «мовчала», і утворилися умови

поточного кадрового колапсу, і був втрачений темп. Тоді і почалася черга на заміщення вакансій суддів, яка з часом перетворилася на прірву, що призвело до:

- блокування конкурсів,
- зупинення кваліфікаційного оцінювання,
- накопичення вакантних посад,
- неможливості формування суддівського резерву.

Тобто українська судова система кілька років жила без ключового органу кадрової політики, що в швейцарських реаліях є абсолютно неможливим.

Дисфункція системи оцінювання суддів. Кваліфікаційне оцінювання зведене або до формальних процедур, або ж до нескінченних перевірок, що створює замкнене коло: судді демотивовані, кандидати не готові роками чекати призначення, система втрачає довіру.

Централізація та політизація рішень. На відміну від швейцарської децентралізованої моделі, українська система сконцентрована на двох органах – ВККС і ВРП, які беруть на себе надмірний обсяг повноважень, що створює як:

- управлінські затримки,
- так і політичні ризики.

Децентралізація в Україні, за зразком Швейцарії, побудувала би шлях по розподілу навантаження а також зменшення ступеня політичного впливу на кадрові рішення в суддівському корпусі.

4. Кадрова політика без даних

На відміну від Швейцарії, в якій ведення кадрової статистики і використання індикаторів продуктивності є складовими кадрового планування, Україна майже не використовує подібні моделі для:

- прогнозування кадрового дефіциту,
- планування навантаження,
- оптимізації судової мережі.

Результат – хаотичний підхід, бо він гальмує всі можливості кількісного оцінювання, і те, що насправді відбувається в форматі суддівської системи країни.

5. Чому швейцарський механізм працює, а український постійно «налаштовується»?

Швейцарія формує політику на десятиліття, Україна на один політичний цикл Швейцарські реформи правосуддя почалися ще у 1990-х і стали предметом довготривалих досліджень. У нас же реформа змінюється щоразу, коли змінюється політичний ландшафт.

Швейцарія робить ставку на послідовність, а Україна живе в режимі перманентної революції. Головна проблема наших реформ в тому, що ми не вдосконалюємо, а демонтуємо. Замість того, щоб виправляти накопичені помилки й рухатися далі, ми часто «обнуляємо» систему. Тому в інституцій просто не встигає сформуватися пам'ять, адже кожні кілька років усе починається з чистого аркуша.

Там чесна конкуренція та професійність, в тут вибір між відсутністю кадрів і втомленими суддями. Швейцарська модель унеможливорює масові кадрові провали. В Україні спостерігається феномен того, що кількість вакансій стає значною загрозою для існування суддівської системи. Дослідження наочно демонструють той факт, що судова система ефективна саме тоді, коли її кадрова політика:

- системна,
- регулярна,
- децентралізована,
- заснована на вимірюваних даних,
- позбавлена політичних коливань.

Швейцарія вкладає у кадрову політику значно більше, ніж у реформування процесуального законодавства. В Україні ж часто роблять навпаки, тобто змінюють кодекси, але не змінюють управлінські моделі. Власне, саме тому ми спостерігаємо таку різницю в результатах: якість правосуддя вирішується не лише законами, а насамперед людьми, їх добром і професійним розвитком.

6. Українська кадрова політика як передвісник системного колапсу

Поки «швейцарський механізм» це якісно зібраний годинник, який працює автономно і не взагалі не потребує втручання, то на відміну від нього, українська судова система представляє собою якісно інший механізм, і він постійно ламається.

Було б помилкою замовчувати ще один дискусійний пласт сучасної кадрової політики – некритичне залучення до процедур добору суддів різного роду громадських утворень та так званих міжнародних експертів. У публічному просторі ці «організації» подають себе як «представників суспільства», хоча жодного загальнонаціонального чи регіонального мандата вони не мають і мати не можуть. У демократичній системі такий мандат належить виключно президенту, парламенту та місцевим представницьким органам. Формування ними висновків щодо «добросовісності» кандидатів неминує породжує питання легітимності. Не менш дискусійною є й участь міжнародних експертів: хто визначив їхню компетентність і як це узгоджується з принципами незалежності та суверенітету держави? Надмірна опора на подібних суб'єктів лише підкреслює слабкість власних інституцій і ризикує закріпити уявлення про неспроможність держави самостійно управляти судовою кадровою політикою.

Це як організм, що живе і працює в режимі ручного управління, і він може тільки так жити від ремонту до ремонту. Він не здатен автономно і стабільно працювати без того щоб в ньому постійно не замінювали запчастини і не відключали «підтримку життя» ззовні.

Станом на 2025 рік у судах усіх інстанцій не вистачає близько 2 000 суддів, а 1 412 вакансій – лише в судах першої інстанції (у цивільних, адміністративних та господарських судах) залишаються незаповненими. У фокусі кадрової кризи також – значна частина апеляційних судів, де 62 % посад суддів вакантні, а у господарських і адміністративних судах цей показник сягає 49 % та 45 % відповідно. У Верховному Суді лишається понад 40 вакантних посад. Ситуацію посилює і брак судових працівників – асистентів, діловодів, секретарів судових засідань, технічного персоналу.

Близько 2 152 вакансії в судах загальної юрисдикції та майже 1 500 суддів ще мають пройти кваліфікацію або оцінювання – і це залишається однією з головних перешкод до повноцінної роботи судової влади, що в свою чергу негативно впливає й на довіру суспільства.

Отже без продуманого добору кадрів, без стабільної інституційної пам'яті та чітких процедур будь-яка судова система ризикує перетворитися з механізму забезпечення правосуддя на механізм системних ризиків.

Українська держава стоїть перед вибором: або перейти до системної, науково обґрунтованої, децентралізованої кадрової політики, аналогічної швейцарській, або ж змиритися з тим, що правосуддя залишатиметься ослабленим, фрагментарним та неспроможним забезпечити європейські стандарти. І саме тому, хоч би якими складними були політичні умови, але ж кадрова реформа має стати першою реформою, а не останньою. Бо без

людей, без якісного добору, без стабільної інституційної пам'яті будь-яка судова система буде не механізмом забезпечення правосуддя, а простором ризику. А швейцарський досвід у цьому сенсі це не ідеалізований приклад, а доказ того, що ефективне правосуддя починається не з гучних реформ, а з точного, продуманого та безперервного кадрового механізму, який Україна має шанс створити і якщо визнає, що без цього рух уперед просто неможливий (*Судово-юрідична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/348359-sovershenstvo-shveytsarskogo-mekhanizma-v-ukrainskikh-realnyakh-pravosudiya-kadrovyy-aspekt>). – 2025. – 12.12*).

Х. Гладишева, суддя Рівненського районного суду Рівненської області

Правосуддя, яке привчили до мовчання: чому досвід Румунії може стати попередженням для України

Грудень 2025 року став переломним для Румунії.

Країну сколихнув найбільший за десятиліття скандал у судовій системі і не через політиків. Через самих суддів.

Все вибухнуло після масштабного журналістського розслідування *Captured Justice*, яке без евфемізмів назвало речі своїми іменами:

- системний тиск на суддів і прокурорів;
- маніпуляції з розподілом справ;
- дисциплінарні переслідування принципів;
- «зручні» рішення у чутливих корупційних провадженнях.

Судову систему публічно назвали «захопленою».

І це були не гасла активістів. Це були свідчення самих суддів і прокурорів.

Сотні магістратів підписали відкриті звернення, визнавши, що проблема не в окремих людях – вона системна.

Тисячі громадян вийшли на вулиці Бухареста, Клужа, Тімішоари з простими й жорсткими гаслами:

«Незалежні судді, а не слухняні»

«Правосуддя, а не корупція»

Саме на фоні революційної атмосфери, 15 грудня 2025 року, Європейський суд з прав людини розглянув справу *Danileț v. Romania*.

Це була вже не просто справа.

Це символ. Символ того, що відбувається з суддею, який говорить публічно. Символ того, як система карає не корупцію, а незручний голос. Символ ціни, яку доводиться платити за принципівість.

Суддя Крісті Данілец оскаржив дисциплінарне покарання за критичні дописи у Facebook, у яких говорив про стан системи правосуддя та необхідність реформ.

Велика палата ЄСПЛ стала на його бік, визнавши порушення статті 10 Конвенції – права на свободу слова. Суд прямо вказав: такі санкції створюють «охладжуючий ефект» для інших суддів.

Сигнал недвозначний: суддя має право говорити, а принципівість не може бути підставою для покарання.

А тепер про нас

Читаючи цю історію, важко позбутися відчуття впізнаваності.

Бо Румунія 2025 – це не «чужа історія».

Повітря в нашій національній судовій системі наелектризоване тим самим: корупційними скандалами, непотизмом, тиском і переслідуванням для одних, сприянням та покриванням для інших, маніпуляціями з автоматичним розподілом справ.

Також варто констатувати, що в Україні підтримується атмосфера, у якій мовчання подають за відповідальність, а критику за загрозу стабільності.

Мовчимо, бо «не на часі». Мовчимо, бо «треба тримати єдність». Мовчимо, бо «після перемоги розберемось». Мовчимо, бо «так вигідно».

І поступово звикаємо вдавати, що все добре.

Тиск сьогодні рідко виглядає як пряма заборона.

Частіше – як натяк. Як репутаційний ризик. Як небажаний ярлик. Як ізоляція.

Мовчання в таких умовах перестає бути нейтральним. Воно стає усвідомленим вибором: не бачити, не чути, не ризикувати.

І тоді постає незручне, але неминуче запитання: Хто ми, коли мовчимо, розуміючи?

Хто ми, коли бачимо і не говоримо? Хто ми, коли плутаємо обережність із самоцензурою?

Я переконана, що правосуддя не руйнується миттєво. Воно зникає тихо.

Разом із голосами, які вирішили, що мовчання безпечніше.

Румунія 2025 – це тест для всієї Європи. І водночас – попередження для України. Бо питання не в тому, чи є проблеми, бо вони є всюди. Питання в тому, хто готовий про них говорити.

Історія Крісті Данілеца показує, що один голос не змінює систему миттєво, але мовчання багатьох руйнує її майбутнє.

Правосуддя захищати небезпечно. Не захищати – ще небезпечніше.

Звучати заради майбутнього країни – це висока честь.

Вибір за кожним із нас (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/blog/349106-pravosudie-priuchennoe-k-molchaniyu-pochemu-opyt-rumynii-mozhet-stat-preduprezhdeniem-dlya-ukrainy>). – 2025. – 22.12).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.4; 342.7

DOI: <https://doi.org/10.33498/loiui-2025-10-063>

Слінько Т., Берченко Г. Заборона скасовувати чи обмежувати права і свободи людини і громадянина як частина формули незмінюваності української Конституції. *Право України*. 2025. № 10. С. 63-90.

Метою статті є з'ясування сутності заборони скасовувати й обмежувати права і свободи людини і громадянина як частини формули незмінюваності української Конституції. Із цією метою автори ставлять такі завдання: 1) здійснити порівняння формул незмінюваності зарубіжних конституцій з аналогічними вимогами Конституції України; 2) охарактеризувати заборону на скасування й обмеження прав у Конституції України; 3) сформулювати найбільш важливі позиції

органу конституційної юрисдикції України, вироблені ним у практиці попереднього (передувального) нормоконтролю при внесенні змін до Конституції України щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина, а також надати пропозиції для вдосконалення такої практики Конституційного Суду України. Доводиться, що в перспективі варто розглянути питання про відхід від концепту “обмежень” як елементу формули незмінюваності, натомість взяти до уваги акцентування саме на скасуванні прав та їх гарантій. Поки що всі зусилля органу конституційного контролю спрямовані так чи інакше на побудову аргументації з позицій заборони обмежень прав і свобод людини і громадянина. Натомість пошук ядра, сутнісного

змісту права, яке якраз і мало б бути захищене шляхом формули про заборону скасування прав людини і їх гарантій, відходить на другий план. У цьому сенсі, як мінімум, цілком можна орієнтуватися на досвід Румунії і Молдови щодо заборони скасування гарантій прав. А от питання балансу повноважень органів влади й інші критерії мали б бути окремою експліцитною частиною формули незмінюваності. Можна було б також використати швейцарський підхід і закріпити вимогу єдності конституційної матерії при внесенні змін або більш радикально розширити формулу незмінюваності, встановивши й інші додаткові критерії. При збереженні текстуального вираження відповідної формули незмінюваності КСУ міг би прямо сформулювати доктрину імпліцитних критеріїв, яких необхідно дотримуватися при внесенні змін, оскільки нинішня практика виведення їх саме із заборони обмеження прав і свобод, як на нас, розмиває розуміння обмежень прав людини як таке. Загалом практика попереднього контролю за законопроектами про внесення змін до Конституції України може й має бути вдосконалена шляхом формування цілісної доктрини незмінюваних положень і ролі КСУ у їх тлумаченні. Також доводиться доцільність щодо перегляду позиції КСУ щодо формулювання у його висновках т. зв. застережень, які на сьогодні, як свідчить практика, не мають обов'язковості.

УДК 342.565.2:347.5

DOI: <https://doi.org/10.33498/loum-2025-10-032>

Городовенко В. Відшкодування державою шкоди в разі встановлення неконституційності актів: погляд з позиції конституційного контролю. *Право України*. 2025. № 10. С. 32–47.

У статті розглядається гарантоване ч. 3 ст. 152 Конституції України відшкодування державою шкоди в разі встановлення неконституційності актів, що осмислено не лише з огляду на пріоритетність захисту прав і свобод людини, як це поширено серед українських правників-науковців, а й з позиції юридичної природи

такого відшкодування відповідно до його місця в конституційній площині та у співвідношенні з іншими конституційними цінностями, зокрема з конституційним принципом поділу влади. Метою статті є комплексне дослідження особливостей відшкодування державою шкоди в разі встановлення неконституційності акта з урахуванням конституційних принципів верховенства права, поваги до прав і свобод людини, відповідальності держави перед людиною та поділу влади. Автор статті аналізує конституційну природу відшкодування державою шкоди, завданої особою неконституційним актом, відтворену передусім у тексті Конституції України та практиці Конституційного Суду України, а також фокусує увагу на такому відшкодуванні порівняно з використанням подібного інституту в праві США і Канади, а саме у зв'язку з доктринами конституційного делікту, абсолютного імунітету та обмеженого імунітету. Зазначено, що відшкодування державою шкоди за ч. 3 ст. 152 Конституції України можна охарактеризувати як особливий (можливо, навіть винятковий) засіб юридичного захисту конституційних прав і свобод у конституційному контролі, механізм реалізації якого зобов'язаний визначити законодавець, конкретизуючи його властивості, що зумовлені метою, специфікою та наслідками конституційного контролю. Виснувано, що механізм відшкодування державою шкоди, завданої неконституційним актом, має бути заснований на конституційних принципах верховенства права, поваги до прав і свобод людини, відповідальності держави перед людиною та поділу влади як таких, що гармонійно взаємодіють і забезпечують конституційну стабільність. Без унормування законодавцем питання відшкодування державою шкоди за ч. 3 ст. 152 Конституції України урівноважити такі конституційні цінності неможливо, інший підхід до цього питання спричинить їх викривлення та порушення, оскільки саме законодавець має окреслити плацдарм для забезпечення балансу між відповідальністю держави перед людиною, ефективним захистом конституційних прав і свобод і конституційним принципом поділу влади.

УДК 342.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-59-1>

Баймуратов М. О., Бочарова Н. В.
Феноменологія ренесансу компаративної конституціоналістики в сучасних конституційно-правових дослідженнях.
Публічне право. 2025. № 3(59). С. 5-14.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану досліджень з порівняльного конституційного права в зарубіжній юридичній науці. Підкреслено, що з початку ХХІ століття порівняльні дослідження стали провідною тенденцією науки конституційного права і важливим аспектом конституційного судочинства. Це дало підстави дослідникам говорити про «приголомшивий ренесанс» конституційної компаративістики, яка стала не тільки однією з найбільш інтелектуально яскравих областей сучасної юридичної науки, але і важливою компонентою сучасної юридичної освіти. Автори визначають створення ґрунтовної джерельної бази, яка сприяла проведенню порівняльних конституційних досліджень. Першокласні можливості для професійного дослідження проблем конституційного права надають різноманітні довідники і енциклопедичні видання компаративістської спрямованості. У статті зазначено, що порівняльно-правові конституційні дослідження на системній основі проводяться багатьма науковими центрами зарубіжних держав. Серед них найбільш знаним і авторитетним є Інститут порівняльного публічного права та міжнародного права імені Макса Планка. Докладно аналізуються здобутки цієї наукової установи в галузі конституційної компаративістики. Окремим сюжетом статті є характеристика методології сучасного порівняльного конституційного права. В цьому плані особливу увагу присвячено книзі Р. Гіршля «Порівняльні питання. Відродження порівняльного конституційного права». У статті визначена тенденція останніх років до об'єднання зусиль дослідників на міжнародному рівні щодо вирішення проблем конституційної компаративістики. Наводяться конкретні приклади проявів цього.

Кінцевий висновок авторів статті базується на твердженні, що в юридичному середовищі актуальність порівняльного конституційного права буде зберігатися попри значну практичну актуальність напрямку: зустрічаючись з питаннями щодо розробки та тлумачення конституцій, урядовці і судді вищих судових інстанцій «все частіше шукають допомоги та натхнення за кордоном».

УДК 342.5(477)

Боняк В. О. Яким має бути конституційний склад Верховної Ради України в нових післявоєнних реаліях? *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали наук.-практ. семінару, присвяч. Дню Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 03 липня 2025 р.).* Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 14-17.

Обґрунтовується, що в наявних реаліях (зменшення кількості населення України, викликів для бюджетної політики нашої держави, необхідності підвищення ефективності діяльності органів державної влади та використання ними бюджетних коштів тощо) питання визначення оптимального кількісного складу Верховної Ради України має вагоме значення. З огляду на вищевказані чинники треба погодитись як із висновками до проєкту Закону про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи), а саме зменшити кількість народних депутатів з 450 до 300. На думку автора, закладений підхід узгоджується з досвідом окремих європейських держав, де чисельна кількість народних обранців обраховується пропорційно кількості населенню держави. З огляду на демографічну ситуацію, яка наявна в Україні, це 1 депутат від 100 000 населення (тобто, конституційний склад Українського парламенту має становити 300 народних депутатів). Крім цього, скорочення чисельного складу Верховної Ради України має торкнутися й апарату парламенту.

УДК 340.12

Сердюк І. А. Підхід суб'єкта конституційної законотворчості до визначення важливості здійснюваних державою функцій/обов'язків у контексті її розбудови як правової. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід* : матеріали наук.-практ. семінару, присвяч. Дню Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 03 липня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 72-75.

Наголошується, що однією з причин девіантної поведінки суб'єктів права, наділених владними повноваженнями, є деформована правосвідомість, що виявляється або ж у недостатній сформованості правових знань про життя людини як найвищу соціальну цінність, або ж незнанні чи відвертому ігноруванні норм Конституції України, які визначають систему правових цінностей, або ж у сформованих настановах, що суперечать принципам права демократичної держави. Зважаючи на роль Конституції України у формуванні правосвідомості суспільства й окремих його представників, важливо, щоб цей юридичний документ був юридично досконалим як з погляду свого змісту, так і форми. З метою усунення виявленої невідповідності між конституційно-правовими нормами, закріпленими в ч. 2 ст. 3 та ч. 2 ст. 27 правового акта найвищої юридичної сили, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 27 Конституції України та викласти вміщений у ній припис у такій редакції: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Пріоритетний юридичний обов'язок держави – захищати життя людини».

УДК 342.573.001

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18035147>

Петришина М. О., Єрмоленко І. Д. Референдум як форма народовладдя: особливості правового регулювання, проблеми реалізації, обмеження в умовах воєнного стану. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 18. С. 1-27.

Метою статті є комплексний конституційно-правовий аналіз інституту референдуму як форми безпосереднього народовладдя, зосереджений на особливостях його організації і проведення в умовах дії правового режиму воєнного стану. Дослідження спрямоване на виявлення конституційно-правових обмежень, ризиків, а також можливих моделей адаптації механізмів прямої демократії в умовах збройної агресії, а також на формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання референдумів в Україні. Результати дослідження свідчать, що всеукраїнський референдум має достатньо повне правове регулювання, гармонізоване з європейськими стандартами. Водночас, правовий режим місцевого референдуму перебуває в стані нормативної невизначеності через відсутність спеціального закону, що унеможлиблює реалізацію конституційного права територіальних громад. Доведено, що проведення референдумів під час воєнного стану суперечить як національним гарантіям прав людини і принципам виборчого права, так і базовим міжнародним стандартам свободи волевиявлення. Наукова новизна полягає у тому, що у проведеному дослідженні вперше на основі комплексного аналізу українського законодавства та міжнародних стандартів обґрунтовується наявність нормативної суперечності між Конституцією України та Законом «Про правовий режим воєнного стану» щодо проведення референдумів. Запропоновано авторську класифікацію моделей реагування демократичних держав на загрози безпеці в контексті прямої демократії. Визначені ключові критерії легітимності референдуму в умовах війни та запропоновано концептуальні підходи до конституційно-правового забезпечення місцевих референдумів у післявоєнний період. На основі аналізу зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність автоматичного відтермінування або заборони референдумів у період дії воєнного стану, а також необхідність забезпечення чітких процедурних запобіжників на повоєнний період.

УДК 342.1+342.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.7>

Кисельова О. М. Інноваційна держава у конституційно-правовому дискурсі: нова концепція або сучасний вимір соціальної держави. Київський часопис права. 2025. № 3. С. 53-60.

Стаття присвячена проблематиці конституціоналізації принципу інноваційної держави в Україні. Автором проаналізовано визначення інновацій у якості основного елементу інноваційної екосистеми держави, без належного функціонування якої неможливо досягти добробуту в суспільстві, оскільки вона сприяє досягненню цілей сталого розвитку. Висвітлюється нерозривний зв'язок Цілей Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй та конституційного принципу соціальної держави. Розкривається місце права на інноваційну діяльність в Конституції України. Суть принципу інноваційної держави досліджується крізь призму поглядів експерта у галузі публічного управління та першого головного технічного директора Сполучених Штатів Америки (далі – США) Аніша Чопри. Наводяться практичні приклади дієвості інноваційної держави у США в бік піднесення благополуччя населення. Під час надання характеристики інноваційній державі автор наголошує на її кінцевій меті, яку пов'язують спільні ознаки з метою класичної соціальної держави. Перелічуються ознаки та інструменти інноваційної держави за А. Чопрою. У статті згадується криза соціальної держави та її причини згідно поглядів зарубіжних та українських вчених як одна із причин актуалізації конституційного тексту. Досліджені погляди українських вчених (зокрема, В. Речицького) щодо фіаско соціальної держави за чинною Конституцією України. Автором поставлено питання щодо необхідності відображення принципу інноваційної держави у конституційному дискурсі. Аналізується ймовірність розгляду інноваційної держави у якості неомоделі соціальної держави. Автор досліджує можливості відображення принципу інноваційної держави у тексті

Основного Закону. Окрема увага акцентується на необхідності подальшого розвитку цієї тематики з урахуванням необхідності вирішення кризи соціальної держави, реформування конституційного тексту (наприклад, шляхом прийняття нової Конституції України), з огляду на процеси діджиталізації та стрімкий інноваційний прогрес, а також стимулювання активного суспільства, здатного себе забезпечувати.

УДК 342.5 + 342.7

DOI <https://doi.org/10.71404/EP.2025.4.3>

Круговий Д. С., Антонов В. О. Право на справедливий суд: щодо виду нормативного акту про відступ України від міжнародно-договірних зобов'язань. Європейські перспективи. 2025. № 4. С. 17-22.

У дослідженні висвітлено деякі аспекти авторського бачення стосовно ієрархічного рівня актів дерогаційного законодавства у контексті відступу України від її окремих зобов'язань за такими міжнародними договорами, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, щодо забезпечення державою права на справедливий суд. Зазначено, що фактичною правовою підставою здійсненого Україною в лютому 2022 р. повідомлення уповноважених міжнародними договорами посадових осіб про відступ від окремих міжнародно-договірних зобов'язань України щодо забезпечення права на справедливий суд є не Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, а рішення парламенту України у формі постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21.05.2015 № 462-VIII. Досліджено форми висловлення Україною згоди на обов'язковість цих міжнародних договорів та наголошено на тому, що таку згоду було надано на рівні закону. На

основі правового аналізу положень зазначених вище Пакту та Конвенції встановлено, що вони не містять жодних застережень стосовно базового визначення вимог до регламентації відступу на рівні національного законодавства держав-учасниць від визначених цими договорами зобов'язань. Зроблено висновок про те, що рішення Верховної Ради України про відступ України від окремих міжнародно-договірних зобов'язань у сфері прав людини, у т.ч. й щодо гарантій права на справедливий суд, мають ухвалюватися у формі закону. На користь цього висновку наведено такі аргументи: ієрархічний рівень виду акту про відступ від зобов'язань держави Україна за чинним міжнародним договором, який є частиною національного законодавства України, не може бути нижчим порівняно з актом парламенту, яким була надана згода на обов'язковість такого міжнародного договору; рішення про відступ від зобов'язань держави за міжнародним договором, який є частиною національного законодавства України й має вищу юридичну силу, ніж закони та підзаконні нормативно-правові акти, на рівні підзаконного нормативно-правового акту ухвалюватися не може; єдиним правомочним суб'єктом ухвалення рішення про відступ від зобов'язань держави, що походять із чинного міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, є виключно суб'єкт надання такої згоди.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.3>

Болюбаш А. Р. Моделі реформування функцій держави: порівняльний аналіз українського і європейського досвіду. Науковий вісник публічного та приватного права. 2025. Вип. 3. С. 16-21.

Метою статті є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу моделей реформування функцій держави з урахуванням українського та європейського досвіду, а також визначення стратегічних напрямів адаптації ефективних європейських практик у національному контексті. У центрі

уваги перебуває критичне осмислення трансформації функціонального профілю держави як індикатора її здатності відповідати сучасним викликам, а саме соціальним, гуманітарним, цифровим і управлінським. Стаття покликана обґрунтувати необхідність оновлення нормативно-інституційної основи функціонування держави в Україні шляхом гармонізації з кращими міжнародними стандартами врядування. У результаті дослідження встановлено, що ефективне реформування функцій держави в сучасних умовах потребує комплексного перегляду їх нормативного змісту, інституційної реалізації та взаємодії з громадянським суспільством. Виявлено, що українська модель функціонування держави демонструє тенденції до фрагментарності, слабкої координації між органами влади та нестачі концептуального переосмислення функціонального призначення держави. Порівняльний аналіз із європейськими підходами (Німеччини, Швеції, Франції) показав доцільність адаптації елементів сервісної, інтегративної та інноваційної моделей до українських умов. Обґрунтовано необхідність оновлення нормативної бази, інституційного зміцнення та цифровізації державного управління як індикаторів нової парадигми функціональної трансформації держави. Наукова новизна проведеного дослідження полягає в комплексному міждисциплінарному аналізі процесів реформування функцій держави, здійсненому з позицій сучасної теорії держави і права, у поєднанні з порівняльним аналізом європейських моделей державного функціонування. Уперше в українській науковій літературі здійснено спробу синтезувати класичні та інноваційні типології функцій держави (регулятивна, сервісна, партнерська, інноваційна) в єдине аналітичне поле та співвіднести їх із українською державно-правовою практикою. Обґрунтовано необхідність перегляду існуючої парадигми функціонування держави в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду, а також викликів глобалізації, політичної фрагментації, цифрового врядування та соціальної дезінтеграції. Запропоновано

нове бачення взаємозв'язку між правовою політикою, нормативною конкретизацією функцій і інституційною ефективністю, що дозволяє сформувати концептуальні підвалини для подальших правових реформ.

УДК 378.147: 340.12

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.1>

Агатій Ю. Д. Цифрові права людини як новий вимір розвитку правової держави. Науковий вісник публічного та приватного права. 2025. Вип. 3. С. 3-8.

Метою роботи є комплексне дослідження цифрових прав людини як складової сучасної правової системи України та визначення шляхів їх ефективного забезпечення і захисту в умовах цифровізації. Результати дослідження свідчать, що цифрові права є складовою четвертого покоління прав людини та фундаментом правової держави. В Україні вже сформована нормативна база їх захисту (Конституція, спеціальні закони, кримінальне й цивільне законодавство), однак ефективність практичної реалізації залишається проблемною. Серед сильних сторін – конституційні гарантії, системність законодавства та євроінтеграційний вектор; серед слабких – формалізм правозастосування, залежність інституцій і низький рівень цифрової правової культури. Ключовим завданням є посилення механізмів практичного забезпечення цифрових прав та формування збалансованої моделі свободи й безпеки у цифровому середовищі. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі цифрових прав як складової четвертого покоління прав людини та визначенні їх ролі у формуванні сучасної правової держави. У роботі вперше акцентовано на взаємозв'язку між розвитком цифрових технологій, трансформацією правової культури та потребою адаптації національного законодавства до європейських стандартів у сфері захисту даних і кібербезпеки. Уточнено поняття цифрових прав у контексті українських реалій, що дозволяє розглядати їх не лише як технічний аспект інформаційних відносин, а як ціннісно-правовий феномен, спрямований

на утвердження гідності, свободи та безпеки людини у цифровому середовищі. Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть слугувати базою для правопросвітницької роботи, підвищення рівня цифрової правової культури громадян, а також для практичної діяльності державних органів, судів і правозахисних інституцій у процесі забезпечення прав людини у цифровому середовищі.

УДК 342/342.7/341.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.72>

Сівченко А. О. Основні права та гарантії внутрішньо переміщених осіб в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 06. Ч. 2. С. 445-449.

Досліджено основні права та гарантії внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні на тлі повномасштабної війни, розпочатої Російською Федерацією 24 лютого 2022 року. Розглянуто основні права, гарантовані чинним законодавством, прийнятим Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України для внутрішньо переміщених осіб, а також основні програми фінансової допомоги ВПО в Україні з боку найавторитетніших міжнародних організацій. Встановлено, що підрахувати точну кількість переміщених осіб, які постраждали від конфлікту, надзвичайно складно. Офіційна статистика Міністерства соціальної політики України показує, що кількість зареєстрованих у Єдиному реєстрі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зросла з 1 446 881 у 2020 році до понад 4,6 мільйона осіб станом на середину 2025 року. Найбільша концентрація ВПО спостерігається в Донецькій, Харківській, Дніпропетровській областях та Києві (47% з яких – діти різного віку). Хоча ця цифра в 4,6 мільйони далека від фактичної кількості, оскільки Міжнародна організація з міграції (МОМ) оцінює фактичну кількість переміщених осіб в Україні в понад 8 мільйонів (27% з Харківської області, 16% з Донецької області та 7% із Запорізької області), більшість із них – біженці з окупованих територій, які з різних причин відмовляються

від офіційного статусу внутрішньо переміщеної особи. За оцінками ООН, приблизно 12 мільйонів людей можуть постраждати від війни в Україні. В Україні вимушена міграція становить 14,2% від загальної чисельності населення, або 6,275 мільйона осіб. Примітно, що протягом середини 2024 – середини 2025 ця кількість зменшилася на 900 000, а кількість людей, які повертаються додому, зросла, хоча 12% респондентів вказали, що їм, можливо, знову доведеться покинути свої домівки через війну. Проаналізовано права ВПО на працевлаштування та спеціальну допомогу з житлом, вважаючи їх ключовими гарантіями. Висновки зосереджені на необхідності удосконалення механізмів ефективного захисту прав ВПО, що також може бути корисним для європейських країн, які надали притулок понад 8 мільйонам українців під час війни. Встановлено відсутність відповідних механізмів для швидкого та ефективного вирішення проблем ВПО, які часто недоотримують необхідну допомогу через бюрократичний тягар, покладений на них національними органами державної влади.

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.65>

Лабик А. Р. Міжнародне право прав людини в умовах цифровізації: аналіз ключових понять. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 06. Ч. 3. С. 429-433.

Стаття присвячена дослідженню явища всеохопної цифровізації в контексті забезпечення та захисту прав людини на міжнародному рівні. Встановлено, що відповідні процеси стали невід’ємним елементом як професійного, так і приватного життя кожної людини. Інформаційно-комунікаційні технології стрімко запроваджуються до всіх сфер функціонування суспільства, що зумовлює не лише нові можливості, а й несе невідомі раніше ризики, пов’язані із захистом особистих даних особи, боротьбою з дезінформацією, шпигунством, іншими правопорушеннями, місцем вчинення

яких стає цифрове середовище. У зв’язку з цим, наявні механізми захисту прав людини не можуть залишатися незмінними, а повинні відповідати викликам сучасності. Проте їх встановлення вимагає всебічного дослідження проблеми впливу цифровізації на універсальну та регіональні правозахисні системи, першим етапом якого повинен стати аналіз основних термінів і понять. У цьому дослідженні автор зробив спробу розмежувати поняття “оцифрування”, “цифровізація” та “цифрова трансформація”. Оцифрування (англ. digitization) являє собою початкову стадію відповідних процесів, що закладає основи для впровадження цифрових технологій до ручних процесів. Наступний етап – цифровізація – дозволяє полегшувати традиційні способи виконання тих чи інших завдань шляхом залучення цифрових технологій, без сутнісної трансформації здійснюваних операцій. Цифрова трансформація є заключним етапом, результатом якого стають глибинні перетворення соціально-економічного характеру. Зроблено висновок про тісний зв’язок між проаналізованими поняттями, які становлять окремі стадії того самого процесу. Встановлено, що найменшого впливу інформаційно-комунікаційних технологій міжнародне право прав людини зазнає на етапі оцифрування, причому такий вплив має переважно позитивний характер. Цифровізація та цифрова трансформація зумовлюють виникнення нових прав, переосмислення традиційних, несуть нові можливості для пересічної особи. Разом з тим, із розвитком цифрових технологій зростають також ризики, пов’язані з діяльністю людини у цифровому середовищі, що вимагає активних дій від міжнародного співтовариства.

УДК [340.12:342.7]:271.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.37>

Проць А. С. Моральна основа прав людини в православній традиції. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2025. Вип. 90. Ч. 1. С. 260-265.

Стаття присвячена комплексному та всебічному теоретичному аналізу моральних основ прав людини в межах православної традиції. У роботі детально досліджено визначальний і глибинний взаємозв'язок між правом, мораллю та православним вченням, розглянутий у контексті обґрунтування та розвитку сучасної концепції прав людини. Підкреслюється, що в умовах демократичних суспільств право має міцне підґрунтя у моральних принципах, які протягом тривалого історичного періоду формувалися під значним впливом релігійних традицій, і зокрема – православ'я. Проаналізовано внесок класиків правової думки, серед яких Іммануїл Кант, Джон Локк та Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. У їхніх працях розкривається ідея права як морального явища, що має внутрішній зв'язок із ціннісними орієнтирами суспільства. Окремо розглянуто природу православної моралі, яка ґрунтується на вченні про образ Божий у людині та поєднує принципи соборності, ідею обоження (теозису) і глибоку етику любові до ближнього. Доведено, що православні принципи людської гідності, свободи волі та соціальної справедливості

становлять важливе джерело моральних основ прав людини. У статті також показано, що християнська православна концепція особистості виступає як своєрідна альтернатива крайнім індивідуалістичним і колективістським підходам, оскільки вона пропонує органічне поєднання індивідуальних прав людини з її громадською та моральною відповідальністю. Проаналізовано, яким чином православна етична система вплинула на формування конкретних прав, серед яких – право на життя, право на гідність, право на свободу совісті та інші важливі складові правового статусу людини. Визначено особливості православного підходу у порівнянні з іншими релігійними та світськими традиціями, що дозволяє чіткіше зрозуміти його унікальність та відмінності. Стаття підкреслює значний потенціал християнської моральної традиції у збагаченні сучасного правового дискурсу в сфері прав людини. Така традиція сприяє більш глибокому й збалансованому осмисленню співвідношення між особистою свободою та суспільним благом, що є надзвичайно важливим як у теоретичній площині, так і у практиці правозастосування в демократичних державах.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 12 (139) 2025

(01 грудня - 31 грудня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 30.12.2025.

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 4,14.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.